

บทที่ 4

ลักษณะของชาคกในปัญญาสชาคก

ปัญญาสชาคกมีลักษณะที่น่าสนใจ สมควรแก่การศึกษาและวิเคราะห์ในคัมภีร์ต่าง ๆ
ดังนี้

4.1 องค์ประกอบของเรื่อง

4.2 ที่มาของเรื่อง

รายละเอียดมีดังนี้

4.1 องค์ประกอบของเรื่อง

องค์ประกอบของเรื่องในปัญญาสชาคกคล้ายคลึงกับองค์ประกอบของเรื่องใน อรรถกถาชาคก เพราะกลวิธีการแต่งและลักษณะของชาคกในปัญญาสชาคกได้เขียนแบบมาจาก อรรถกถาชาคก ซึ่งมีในตอนดังนี้

1. ปัจจุบันวัตถุ คือเหตุการณ์เริ่มต้นซึ่งเป็นสาเหตุที่พระพุทธเจ้าหยิบยกเรื่องราวในอดีต หรือที่เรียกว่าชาคก มาแสดง ก็จะได้เห็นได้จากปัจจุบันวัตถุของ สมุทโทสชาคก ว่า

สตถุตา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อเสด็จสำรวจพระอิริยาบถอยู่ ณ พระเชตวัน อากัณเฑียเมืองสาวัตถีเป็นที่โคจรสถานทรงบิณฑบาต อารพณ์ ทรงพระปรารภพระนางพิมพายโสธรา ให้เป็นเทหนานุบัติเหตุ กเถสิ จึงตรัสเทศนาสมุทโทสชาคกให้เป็นผล อันพระสังคีติกาจารย์กำหนดโดยพระบาลีว่า สมุทโท-
โสโสติ นามเน เปนอาทิ

อเนกทิวสมุหิ แท้จริง วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในธรรมสภาศาลา
สังสนทนาถึงเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงสละสิริราชสมบัติ เพื่อจะใคร่ได้พระนาง
พิมพาโสทรว่า กุภรอาวุโสทั้งหลาย องค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้า
ของเราทั้งหลาย พระองค์ทรงสละราชสมบัติเสด็จไปสู่พระนครอื่น แล้วทรง
แสดงศิลปศาสตร์สำคัญถึง 64 อย่าง จึงได้พระนางพิมพา

ฝ่ายองค์สมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงสดับคำของพระสงฆ์ทั้งปวงนั้นด้วย
ทิพยโสตญาณ จึงเสด็จจากพระคันธกุฎีไปที่ประชุม ทรงประทับ ณ ธรรมาสน์
สัตตรัตนามัย แปลงพระสุรเสียงเพียงคังว่าเสียงแห่งท้าวมหาพรหม คำร้สถาม
พระสงฆ์ถึงเหตุที่ประชุมสังสนทนากัน พระสงฆ์กราบทูลเรื่องที่กล่าวมานั้นให้
ทรงทราบทุกประการ สมเด็จพระพิชิตมารจึงตรัสว่า ตถาคตจะได้สละพระราช-
บิคามารคาแลราชสมบัติเพื่อพิมพา แล้วไปสู่พระนครอื่นในปัจจุบันชาตินี้ก็ไม่
แม้ในชาติหนหลังก็ได้สละพระราชบิคามารคาแลราชสมบัติไปสู่พระนครอื่น เพื่อ
ประโยชน์แก่พิมพาก็มี ตรัสเท่านั้นแล้วทรงพระคุณิภาพ พระสงฆ์ทั้งปวงจะใคร่
ทราบเรื่องอันมีแล้วแต่ปางหลัง จึงกราบทูลอาราธนาองค์สมเด็จพระศาสดาจึง
นำเรื่องอันมีแล้วแต่หนหลังมาแสดง...¹

ยิ่งกว่านั้น ปัจจุบันวัตถุของชาตกในปัญจาสชาตก 2 เรื่อง คือ รัตนปิณฑชาตก
(ลำดับที่ 4) และสิริวิบุลยคติชาตก (ลำดับที่ 5) ยังอาศัยที่มาจากปัจจุบันวัตถุของสุวรรณสาม
ชาตก (ลำดับที่ 540) ในอรรถกถาชาตก จะเห็นได้ดังนี้

¹ ปัญจาสชาตก (พระนคร : ศิลปাবรรณาการ, 2499) เล่ม 1, หน้า 2-3.

รัตนโกสินทรชาดก¹

สตฺถา สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อเสด็จประทับอยู่ ณ พระเชตะวัน ทรงพระปรารภภิกษุผู้เลี้ยงมารคาให้เป็นเหตุตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มว่า อจฺนรีย วตฺถิ ทุกฺขํ ดังนี้เป็นอาทิ ความเบื้องต้นของเรื่องนี้ ตั้งแต่ภิกษุผู้นั้นอุปสมบทแล้วเที่ยววิบัติบาตเลี้ยงมารคา ตลอดจนภิกษุทั้งหลายพากันติเตียนว่าการที่บรรพชิตเลี้ยงคลุหิสต์เป็นของไม่ควรนั้น มีความพิสดาร เหมือนกับสุวรรณสามชาดกในคัมภีร์เทศชาดก ในที่นี้มีความย่อตั้งจะกล่าวต่อไปนี้¹

สิริวิบุลยคติชาดก²

สตฺถา สมเด็จพระบรมครู เมื่อเสด็จอยู่ ณ พระเชตะวัน ทรงพระปรารภภิกษุผู้เลี้ยงมารคาให้เป็นมูลเหตุ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มว่า อิมเ สเนา คมิสุสนฺตํ ดังนี้ เป็นต้น อนุสนธิในเรื่องนี้ มีเนื้อความเหมือนตั้งสุวรรณสามชาดก²

แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งมีความคุ้นเคยกับอรรถกถาชาดกเป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม ในจำนวนชาดก 61 เรื่องของปัญญาสาชดก ปรากฏว่าชาดกฉบับ 7 เรื่องก็ไม่มีปัจจุบันวัตถุ ซึ่งได้แก่เรื่องต่าง ๆ ดังนี้ วิริยบัณฑิตชาดก (ลำดับที่ 17) ธรรมโสณทกชาดก (ลำดับที่ 18) สุทิสสนชาดก (ลำดับที่ 19) พรหมโฆสราชาดก (ลำดับที่ 33) วรวงสชาดก (ลำดับที่ 45) รดเสนชาดก (ลำดับที่ 47) และ เทวันธชาดก (ลำดับที่ 56)

¹ ปัญญาสาชดก (พระนคร : ศิลปาบรรณาการ, 2499) เล่ม 1 "รัตนโกสินทรชาดก", หน้า 149.

² เรื่องเดียวกัน "สิริวิบุลยคติชาดก", หน้า 168.

2. คาคา คือคำประพันธ์ร้อยกรองภาษาบาลี ถึงแนวคาคาของชาวกในปัญญาสา
 ชาวก จะไม่มีความสำคัญในแง่ของการศึกษาเชิงประวัติ หรือ ความไพเราะทางกวีนิพนธ์
 เท่าเท่ากับคาคาในวรรณคดีชาวก แต่ในการดำเนินเนื้อเรื่องนั้น คาคาในปัญญาสาชากมี
 ความสำคัญมากกว่า เพราะคาคาในปัญญาสาชากเป็นบทสนทนาโต้ตอบ หรือการพรรณนาอารมณ์
 ความรู้สึกของตัวละคร ซึ่งช่วยทำให้เข้าใจเรื่องราวได้ชัดเจน ดังตัวอย่าง

สิริวิปุลกิตติชาวก

พระมหาบุรุษเจ้า เมื่อจะกราบทูลยืนยัน จึงกล่าวคาคาประพันธ์ดังนี้ ว่า

สเจ อสทุทเท วาจิ อากโถมุหิ ทวตุโร
 อิทั วริมฺพุธิกั ปสุสส ทว กมฺพลั

ความว่า ข้าพระบาทูมาแลวนคอรราชโอรสของพระองค์จริง ถ้าพระองค์
 ไม่เชื่อ จงทอดพระเนตรพระขำมรงค์ และฝากกับพลของพระองค์สืบเด็กพระเจ้าชา

พระเจ้ายศกิตติ ทรงทราบรัชควาพระมหาสัทวเป็นราชโอรสของพระองค์
 แนนอน เมื่อจะทรงสอนและห้ามปรามพระมหาสัทว จึงตรัสพระคาคานี้ว่า

ฉินฺธุเฒหมฺดุมิ อพโล ชีวิทั กิ ปโยชนั
 ทวญฺจ วโย วุฉิสมฺปนฺโน ชีวิทั มา ษหิสฺสสิ

ความว่า บิดานี้แก่แล้วไม่มีกำลัง ถึงจะมีชีวิตอยู่ก็ไม่สู้ประโยชน์เท่าใด
 พอยังกำลังเจริญวัย อยาสละชีวิตเสียเลย จงเชื่อคำบิดาห้ามเด็ก¹

ความไพเราะของคาคาในปัญญาสาชากมีอยู่บ้าง แต่ก็เป็นคาคาที่ดัดแปลงมาจากคาคา
 ในวรรณคดีชาวก ซึ่งอาจจะเทียบให้เห็นได้ดังนี้

อาทิตชาวก

ทหามิ โภโค ภริยั เทวี สพฺพฺภกโสรณั
 ทวญฺจเว เทวียา ญฺนโ ทเวี จ ปติเนา สห

¹ ปัญญาสาชาก เล่ม 1 "สิริวิปุลกิตติชาวก", หน้า 184.

ยดา ปโย จ สงโง จ	อุโภ สมานวณฺณีโน
เอวํ ตวญฺจ เทวี จ	สมานมนฺมานสา
สกุโกหมสฺมิ เทวิมโท	อาภโตสฺมิ ควณฺณิเก
อญฺชลิ เต ปลุกฺกหามิ	ราช เสฏฺฐงฺ ฌมามิหิ

ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระเจริญ ข้าพระบาทขอถวายกั้นพระราชเทวีอัครราชยา
ผู้ทรงลักษณะโสภณาแก่พระองค์ไว้กั้นเถา อันนี้เล่าพระองค์สมควรเป็นดามิ พระราชเทวีสมควรเป็น
บาทจาริกา นำในเวลานั้นกับทั้งซึ่งสองมีค้ำชาวบริสุทธิ์เสมอกันฉันใด พระองค์กับพระราชเทวีมีน้ำ
พระหฤทัยดวงใสเสมอกันฉันนั้น ข้าพระบาทผู้ขอสักกเทวราชมาเฝ้าฝ่าพระบาทอภิวัตถวายุยังกม
โดยความยินดีเลื่อมใส ¹

เวสสันดรชาดก

ทหามิ โภโต ภริยํ	มธุที สหฺพรคโสภณํ
ถวญฺเจว มหฺตียา ฉนฺโน	มธุที จ ปภินา สห
ยดา ปโย จ สงโง จ	อุโภ สมานวณฺณีโย
เอวํ ตวญฺจ มธุที จ	สมานมนฺนเจกสา
อวรฺุทเชตฺต อรญฺณสฺมิ	อุโภ สมมถ อสฺสเม
ชฏคฺยยา โกถฺตสมฺปนฺนา	สุชชชชช มาคฺเปทฺโต
ยดา ปญฺญานิ กยิราถ	ทหนฺนคา อปรายํ ภา

ข้าพระเจ้าขอถวายพระมหาเสด็จแด่พระคุณเจ้า ที่องค์พระมหัทธิทร์เลาภาคนุญามพร้อมดา
ที่คิมโคนี้ พระองค์เท่านั้นควรแทนแก่องคพระมหัทธิ ส่วนพระองค์มีหริ์เลากี่สมกันกับพระองค์สวามิ
นำนมกัถี่ สั้งข้เสวตกัถี่ สองสิ่งนี้มารพระเสมอกันฉันใด อันพระองค์กับพระมหัทธิร์มีน้ำพระหฤทัยเสมอกัน
ฉันนั้น พระองค์ทั้งสองเป็นกษัตริย์ ทั้งพระโคตรสมบคัก์สมบูรณ์เป็นอุภโตสุชาต แม้วาทองนिरาส
มาเนาในกระท่อมปาก้าคามที่ ชื่อวายุราสีถี่อการบุญการทานแล้ว ขอพระองค์พึงทรงทำทรงบริวาร
อยู่รำไป ²

¹ ปัญญาชาดก เล่ม 1 "อาทิตยชาดก", หน้า 285-6.

² นิมาชาดก เล่ม 22, "เวสสันดรชาดก" ในมหานิมาต" (พระนคร : โรงพิมพ์
โสภณพิพรรฒธนากร, 2474) "กัถที่มหัทธิ", หน้า 213-4.

นอกจากนี้ คาดานในภูมิพิศดาร (ลำดับที่ 9) ตอนพระเจ้าสุทโธทนะขอลาพระนางเกดินีไปอยู่ป่า และพระนางเกดินีขงคิดตามไปด้วย ไกลกลับแดงมาจาก เวสสันดรชาดก กับเทวีพิมานต์ และ ทานกัณฑ์ ตอนพระเจ้าเวสสันดรขอลาพระนางมัทรีไปอยู่ป่า และพระนางมัทรีขอคิดตามไปด้วย

3. อคติวัตุ คือเรื่องราวในอคติของพระพุทธเจ้าที่ทรงยกมาแสดง

4. สโมธาน คือการเชื่อมโยงปัจจุบันวัตุและอดีตวัตุเข้าด้วยกัน โดยระบุว่า บุคคล ในอดีตวัตุเป็นผู้เดียวกันกับที่ปรากฏในปัจจุบันวัตุ องค์ประกอบนี้ในปัญญาสาชาก ไม่ต่างจากอรรถกถาสาชาก

หมายเหตุ ขั้นตอนอีกส่วนหนึ่งที่มิใช่ในชาดกในอรรถกถาสาชาก แต่ไม่มีใน ปัญญาสาชาก คือ ไวยากรณ์ะ ซึ่งคือการอธิบายศัพท์ที่ใช่ การที่ขั้นตอนส่วนนี้ไม่ปรากฏใน ปัญญาสาชาก ก็สืบเนื่องมาจากการที่ผู้แต่งปัญญาสาชากไม่ได้ให้ความสำคัญต่อลักษณะของภาษา ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะความไม่ชำนาญในด้านภาษาวาลีสักเป็นได้ ภาษาจึงได้รับการวิจารณ์ว่า "ทรามกว่าเคิม"²

4.2 ที่มาของเรื่อง

ที่มาของเรื่องในปัญญาสาชาก ส่วนใหญ่คือวรรณคดีบาลีและสันสกฤต นอกจากนี้ วรรณคดีเช่นชาดกในปัญญาสาชากด้วยกัน และเรื่องพื้นเมืองบ้าง อิทธิพลของที่มาเหล่านี้เป็นอิทธิพลโดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง ซึ่งอาจจำแนกชาดกในปัญญาสาชากออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ตามลักษณะของอิทธิพลที่ได้รับ คือ

4.2.1 ชาดกที่ลอกมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 214.

2 คุรุยละเอียดยกที่เชิงอรรถ, หน้า 29.

- 4.2.2 ชาตกที่ไคเค้าโครงเรื่องมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต
- 4.2.3 ชาตกที่ไคเค้าโครงเรื่องบางตอนมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลี และภาษาสันสกฤต
- 4.2.4 ชาตกที่ไคเค้าโครงเรื่องมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลี
- 4.2.5 ชาตกที่ไคเค้าโครงเรื่องบางตอนมาจากชาตกในปัญญาสชาตกด้วยกัน
- 4.2.6 ชาตกที่มาจากเรื่องพื้นเมือง

รายละเอียดยี่สิบเก้า

- 4.2.1 ชาตกที่ลอกมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลีและสันสกฤต
 ชาตกในกลุ่มนี้ 2 เรื่องเท่านั้นที่ยังคงอิทธิพลของตนเค้าเดิมอย่างชัดเจน นับแต่ชื่อเรื่อง ชื่อตัวละคร เนื้อเรื่อง และคาถา ซึ่งอาจจะจำแนกได้ดังนี้
- 4.2.1.1 ชาตกที่ลอกมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลี
- 4.2.1.2 ชาตกที่ลอกมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาสันสกฤต
- 4.2.1.1 ชาตกที่ลอกมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลี
 ชาตกที่ลอกมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลี ได้แก่ ธรรมโศลกชาตก (ลำดับที่ 18) ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจาก เรื่องธรรมโศลก ใน คัมภีร์สวาหีนี¹ ซึ่งกล่าวถึง

¹ คัมภีร์สวาหีนี หรือ ธรรมโศลก นี้เกิดขึ้นในลังกา กล่าวกันว่าพระมหินทเถระเป็นผู้แต่ง ต่อมาพระรัฐบาลเถระซึ่งอยู่ในสำนักกุกกุตะวังกะมหาวิหารได้แปลเป็นภาษามคธ ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 19 พระเวททะเถระอาจารย์ใหญ่ของสำนักเรียนวัดประตริราชบริเวณ เป็นผู้ชำระแก้ไขให้สมบูรณ์ คัมภีร์สวาหีนี ว่าด้วยเรื่องราวต่าง ๆ 103 เรื่อง แบ่งเป็น 2 ภาค ภาคต้นเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในชมพูทวีป 40 เรื่อง และภาคปลายเกิดขึ้นในลังกาทวีป 63 เรื่อง.

คัมภีร์นี้ ศาสตราจารย์แสง มนวิฑูร ได้แปลเป็นภาษาไทยในปีพุทธศักราช 2513 (คัมภีร์สวาหีนี โรงพิมพ์คุรุสภา 2513).

พระเจ้าธรรมโศภตทนต์ประสงค์จะฟังธรรม ถึงแม้จะป่าวประกาศจะปูนบำเหน็จรางวัลให้ถึงพันโกฏิต่ำสิ่งแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่สับสน ท้าวสักกะจึงแปลงเป็นยักษ์มาทดสอบความมั่นคงของพระองค์ โดยเนรมิตภูเขาใหญ่และให้พระองค์ระเือกจากยอดเขาให้ตกลงมาในปากของตน ขณะเดียวกันนั้นตนก็จะแสดงธรรมให้ฟังเป็นการแลกเปลี่ยน ซึ่งพระเจ้าธรรมโศภตทนต์ก็ยินยอมด้วยความเต็มใจ ท้าวสักกะชื่นชมพระจริยาวัตรเป็นอย่างยิ่ง ไก่กล่าวคำสรรเสริญ

นอกจากเนื้อเรื่องที่ยกกันแล้ว การพรรณานี้ข้อความของชาดกก็เขียนแบบคัมภีร์ รสาทนี อย่างเห็นได้ชัด เจน ดังนี้

ปัญหาชาดก พระเจ้าธรรมโศภตทนต์ราชทศพรเนตรเห็นรูปยักษ์แปลงก็มีไค้สะกุงตกพระทัย ควาทรงพระราชดำริว่า ยักษ์มีรูปเห็นปานดังนี้ จะรอยจะรูพระสัทธรรมเป็นมั่นคง จึงเสด็จเข้าไปยืนอยู่ ณ ที่ไกล แล้วตรัสปราศรัยกับยักษ์แปลงนั้นว่า ข้าแต่ท่านมีบุญญาภพอันยิ่งใหญ่ในประเทศราวปานนี้ มีผู้ใดที่ได้รูพระสัทธรรมบ้างหรือไม่¹

รสาทนี ครั้นนั้น พระมหาสัตว์ทศพรเนตรเห็นรากษสยืนอยู่ไม่ไกลพระองค์ ครั้นเห็นรากษสนั้นแล้ว ความกลัว ความตกตะลึงหรือเพียงแต่ความสะกุงตกใจมิได้มีแก่พระองค์ แต่พระองค์ทรงพระราชดำริว่า เออกรากษสแม้เช่นนั้น น่าจะรูธรรม อย่ากระนั้นเลย เราจะฟังธรรมในสำนักของเขา นั้นจะเป็นประโยชน์และความสุขแก่เราตลอดกาลนาน ครั้นทรงพระดำริแล้วจึงเสด็จไปทักทายพระทัยว่า วันนี้เราควรเข้าไปถาม

¹ ปัญหาชาดก (พระนคร : ศิลปบรรณาการ, 2499) เล่ม 1 "ธรรมโศภตทนต์ชาดก", หน้า 393-4.

เขาคู เมื่อสนทนากับรากษสจิงครีสุวา ข้าแต่ท่านผู้มีอิทธิพล
 มาก ท่านประจำอยู่ในป่านี้ ซึ่งประทับค้ำยไม้ไผ่สลัดขับซอน
 ไปค้ำยเครือวัลย์ มีคอกบานสะพรั่ง งามดี ข้าแต่ท่านผู้เป็น
 เทวะ ข้าพเจ้าถามท่าน ขอท่านจงบอกชื่อที่ข้าพเจ้าสงสัย
 ข้าพเจ้าแสวงหาธรรมมาสู่ป่า ละราชสมบัติแม่หมูปุศิพของ
 เพื่อนเอย ถาพานร ขอจงบอกคาถาแม่ลับบทหนึ่ง ซึ่งพระสุคต
 ทรงเทศนาแล้วแก่ข้าพเจ้า ¹

หมายเหตุ ผู้วิจัยเข้าใจว่า สุรูปชาตก (ลำดับที่ 26) เป็นชาตกอีกเรื่องหนึ่งที่น่าจะได้รับ
 เค้าเรื่องมาจาก เรื่องธรรมโสณทกะ เช่นกัน เว้นแต่แปลงเรื่องในตอนท้าย
 ใ้ทางออกไป กล่าวถึงพระเจ้าสุรูปปรารถนาจะฟังธรรมถึงกับยอมสละพระเทวี
 พระโอรสให้เป็นภิกษุहारแก่ยักษ์แปลง แต่ก็ยังไม่เป็นที่พอใจของยักษ์ พระเจ้า
 สุรูปจึงยอมสละพระองค์เพื่อแลกกับการฟังธรรม ยักษ์แปลงพอใจในความแน่วแน
 ของพระองค์ จึงมอบพระเทวี พระโอรสคืน พร้อมกับได้แสดงธรรมถวาย

¹ ศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิthur (ผู้แปล), รสวาทินี (พระนคร :
 โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513), หน้า 11-2. (กระทรวงศึกษาธิการพิมพ์แจกในงานกุศล
 พระราชทาน ณ วัดอัมพวันเจติยาราม อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม 1 พฤศจิกายน
 2513).

4.2.1.2 ชาดกที่ลอกมาจากวรรณคดีเพกซ์คำสนาภาษาสันสกฤต

ชาดกที่ลอกมาจากวรรณคดีสันสกฤตโลกแก่ กนกวรรณชาดก (ลำดับที่ 16) ซึ่งมีเนื้อความตรงกับ เรื่องกนกวรรณ ในคัมภีร์ทิวชาวทาน¹ ซึ่งกล่าวถึง ชาติภพที่เกิดขึ้นในเมืองกนกวีของพระเจ้ากนกวรรณผู้ทรงคุณธรรมอย่างสูง และมีความ เมตตาากรุณาต่อประชาชน ถึงแม้ว่าจะมีการสะสมอาหารไว้เป็นจำนวนมาก และเป็นเวลาด นานถึง 10 ปี แต่ก็ยังไม่เพียงพอ ในปีที่ 12 แห่งความทุกข์ยาก ประชาชนล้มตายเกลื่อน- กลาด วันหนึ่งพระเจ้ากนกวรรณเจ้าเหาะมาจับบริบทมาตในเมืองกนกวี พระเจ้ากนกวรรณ ถวายภัตตาหารมื้อสุดท้ายของพระองค์แก่พระเจ้ากนกวรรณเจ้าด้วยความเต็มใจ อานิสส์ได้ บังเกิดทันตาเห็น ฝนทิพย์ตกลงมาชำระสิ่งปฏิกูลทั้งหลาย และเครื่องบริโภคอุปโภคตกลงมา ชักความทุกข์ยากของประชาชนให้หมดสิ้นไป

เรื่องพระเจ้ากนกวรรณนี้เป็นที่แพร่หลายมาก

Dr. Dorothy Helen Fickle² ได้พบว่ามีเรื่องนี้

โคพบว่ามีปรากฏในวรรณคดีพุทธศาสนาภาษา

¹ คัมภีร์ทิวชาวทาน จัดอยู่ในประเภทชาวนานหรือชาดกที่แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ที่ เกาแก่ที่สุด รองจากคัมภีร์ชาวนานศตกะ ซึ่งประมาณว่าแต่งเมื่อคริสต์ศตวรรษที่ 2 แต่การ กำหนดเวลาที่แต่งคัมภีร์ทิวชาวทานนี้กระทำโดยยาก เพราะมีการแต่งเติมเนื้อความในหลายยุค หลายสมัย แต่ประมาณว่าไม่ควรจะแต่งก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 4 คัมภีร์ทิวชาวทานนี้ ถึงแม้ว่า จะเป็นคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท แต่ปรากฏแนวความคิดทางมหายานแทรกอยู่ไม่น้อย ดู History of Indian Literature ของ Maurice Winternitz (New Delhi : Oriental Books Reprint Corporation, 1972) p. 284-90.

² Dorothy Helen Fickle, "An Historical and Structural Study of the Panñāsa Jātaka" Ph.D. Dissertation, University of Pennsylvania, 1978. p. 51.

สันสกฤตและภาษาอื่น ๆ หลายเล่ม ดังต่อไปนี้ เรื่อง กวทะล่ำกัณฑ์ 32 ในคัมภีร์วาทนศตกะ
เรื่องกนกวรณวาทน ล่ำกัณฑ์ 20 ในคัมภีร์ทิพยวาทน เรื่อง กนกวรณวาทน ล่ำกัณฑ์ 16
ในคัมภีร์รัตนวาทนมาลา โกษชัยวัศตุ พระวินัยปิฎกของมูลสรวาสติวาทิน ชาตกมาลา
 ภาษาทิเบต และชาตกสตะวาทน ชาตก ในฉบับต่าง ๆ เหล่านี้ เรื่องที่มีความคล้ายคลึงกับ
 เรื่องกนกวรณชาตกในปัญจสาชกมากที่สุด แมแต่ชื่อเรื่อง ชื่อละคร และรายละเอียดของ
 เรื่อง คือ เรื่องกนกวรณในคัมภีร์ทิพยวาทน

4.2.2 ชาตกที่ได้เค้าโครงเรื่องมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลี ภาษาสันสกฤต

ชาตกในกลุ่มนี้มีโครงเรื่องคล้ายคลึงกับต้นเรื่องเดิม แต่รายละเอียดของ
 เนื้อเรื่องอาจผิดเพี้ยนไปบ้างตามกาลเวลาและสภาพแวดล้อมของสังคม เท่าที่ผู้วิจัยได้เก็บมาและพิจารณา
 มีทั้งหมด 14 เรื่อง และอาจจำแนกได้ดังนี้

4.2.2.1 ชาตกที่ได้เค้าโครงเรื่องมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลี

4.2.2.2 ชาตกที่ได้เค้าโครงเรื่องมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาสันสกฤต

4.2.2.3 ชาตกที่ได้เค้าโครงเรื่องมาจากวรรณคดีอื่นๆ

4.2.2.1 ชาตกที่ได้เค้าโครงเรื่องมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลี

ชาตกในกลุ่มนี้อาจจำแนกตามอิทธิพลของที่มาได้ดังนี้

4.2.2.1.1 ชาตกที่มาจากพระสุตตันตปิฎก ที่มณีกาย

ชาตกในปัญจสาชกที่ได้รับแนวความคิดมาจาก
 พระสุตตันตปิฎกมีเรื่องเกี่ยว คือ สุทัสสนชาตก (ล่ำกัณฑ์ 19) กล่าวถึงพระเจ้าจักรพรรดิ
 สุทัสสนมหาราช ครองราชสมบัติในเมืองกุสาวดี พระองค์เป็นปฐมริบูรณะด้วยรัตนะ 7 ประการ
 คือ จักรรัตนะ หัตถ์รัตนะ อัสสรรัตนะ อิตถ์รัตนะ มณีรัตนะ คหมกัรัตนะ และปริณายก-
 รัตนะ เพราะอานิสงส์ของการกุศลที่พระองค์กระทำมาในอดีตชาติ พระเจ้าจักรพรรดิ
 สุทัสสนมหาราช ครองราชสมบัติอยู่ช้านานถึงสามแสนสามหมื่นหกพันปี ก็ไปบังเกิดในकुสิติ

เทวโลก เรื่องนี้มีปรากฏอยู่ในมหาสุทิสสนสูตร พระสุตตันตปิฎกที่มณีกายนมหาวรรค ¹ ซึ่งเป็นพระสูตรซึ่งว่าด้วยเรื่องของพระเจ้าจักรพรรดิสุทิสสนมหาราชาโดยเฉพาะ

หมายเหตุ เรื่องของพระเจ้าจักรพรรดิสุทิสสนมหาราชา นอกจากมีอยู่ใน มหาสุทิสสนสูตร แล้วยังมีอยู่ใน อรรถกถาชาดก คือ มหาสุทิสสนชาดก (ลำดับที่ 95) แต่เนื่องจากส่วนใหญ่ของ มหาสุทิสสนชาดก พรรณานำถึงตอนที่พระเจ้าจักรพรรดิสุทิสสนมหาราชาใกล้จะสิ้นพระชนม์ ได้ให้อาตมทัฬหะและข้าราชการบริวารถึงความไม่เที่ยงแท้แห่งสังขาร

4.2.2.1.2 ชาดกที่มาจากอรรถกถาชาดก

เรื่องในปัญจาสชาดกที่—น่าจะได้โครงเรื่องมาจาก อรรถกถาชาดก มี 7 เรื่อง คือ วิบุลราชชาดก (ลำดับที่ 6) และ อาทิตยชาดก (ลำดับที่ 12) ซึ่งจะได้พิจารณาควบคู่กันไป เพราะชาดกทั้ง 2 เรื่องนี้มีโครงเรื่องคล้ายกัน คือกล่าวถึงพระเจ้าวิบุลราช และพระเจ้าอาทิตยราช ใครจะกระทำบุครทวารทานและทวารทาน ท้าวสักกะจึงแปลงเป็นพราหมณ์มาทดลองจนเป็นที่ประจักษ์ชัด ในตอนท้ายก็กล่าวสรรเสริญการบำเพ็ญบารมีอันกระทำไต่ยากยิ่งของพระองค์ โครงเรื่องของทั้งสองเรื่องนี้จะได้รับอิทธิพลมาจาก เวสสันดรชาดก (ลำดับที่ 547) ใน อรรถกถาชาดก ตอนที่พระเวสสันดรกระทำบุครทวารทานให้แก่ชฎกและอินทพราหมณ์

อนึ่ง ถัดไปใน อาทิตยชาดก ตอนที่ท้าวสักกะสรรเสริญพระเจ้าอาทิตยราช ก็มีความตรงกับ เวสสันดรชาดก ตอนที่ท้าวสักกะสรรเสริญพระเวสสันดร ซึ่งอาจจะเทียบให้เห็นดังนี้

¹ "พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 10 พระสุตตันตปิฎกเล่ม 2 ที่มณีกายนมหาวรรค "มหาสุทิสสนสูตร" (พระนคร : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2521), หน้า 167-90.

อาทิตยชาตก

ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระเจริญ ข้าพระบาทขอ
ถวายเกียรติพระราชเทวีอัครชายา ผู้ทรงลักษณะโสภาค
แก่พระองค์ไว้ดัง เก่า อนึ่งเกล้าพระองค์สมควร
เป็นสวามี พระราชเทวีสมควรเป็นบาทบริจาริกา
นำในเต้านมกับสิ่งทั้งสองมีสีขาวบริสุทธิ์เสมอกัน
ฉันใด พระองค์กับพระราชเทวีมีน้ำพระทัยดวงใจ
เสมอกันฉันนั้น ¹

เวสสันดรชาตก สักกบรรพ

ข้าพระเจ้าขอถวายพระมหามิ่งแก่พระคุณเจ้า
ก้ององค์พระมหากษัตริย์เสาวภาค พงามพร้อมหาที่มิได้
นี้ พระองค์เท่านั้นควรแท้แก่องค์พระมหากษัตริย์ ส่วน
พระองค์มหากษัตริย์เลากสมกันกับพระองค์สวามี นำนมก็
สิ่งซึ่งเสวตก็ สองสิ่งนี้มีวรรณะเสมอกันฉันใด อัน
พระองค์กับพระองค์มหากษัตริย์ก็นำพระทัยเสมอกันฉันนั้น ²

ศิริจุฑามณีชาตก (ลำดับที่ 7) กล่าวถึงท้าวสักกะต้องการทดลองความแน่วแน่นในการ
บำเพ็ญทานบารมีของพระเจ้าศิริจุฑามณี จึงเนรมิตกายใหม่เพียงครั้งเดียวมาขอรับทาน
พระเจ้าศิริจุฑามณี ผู้ปรารถนาจะกระทำปรมัตถทานบารมีอยู่เสมอ ได้เลื่อยกายครึ่งหนึ่ง

¹ ปัญญาสาตก เล่ม 1 "อาทิตยชาตก", หน้า 285.

² นิบาตชาตก เล่ม 22 (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2474) หน้า 213
(พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานทรง
บำเพ็ญพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณ สมเด็จพระบรมชนกนาถพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราชาราชราชนิเวศน์ วันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2474).

มอบให้ท้าวสักกะถวายความเต็มใจ โคร่งเรื่องนี้คล้ายคลึงกับลิวีราชชาคก (ลำดับที่ 499) ใน อรรถกถาชาคก กล่าวถึงพระเจ้าลิวีราชกวักตาให้แก่นันทพรหมณ์ ซึ่งแปลงกายมาทดลองความ แน่วแน่ในการบำเพ็ญทานบารมีของพระองค์ เว้นเสียแต่รายละเอียดยกของเนื้อเรื่องต่างกันบ้าง ซึ่ง เข้าใจว่าผู้แต่งปัญจราชชาคกคงจะยกย่องให้ห่างจากอรรถกถาชาคก

มหาสุรเสนชาคก (ลำดับที่ 14) มีโครงเรื่องคล้ายกับลิวีจัทธาณัติชาคก (ลำดับที่ 7) คือกล่าวถึงการบำเพ็ญปรมัตถทานบารมีของพระเจ้ามหาสุรเสนที่บนพระเศียรให้ท้าวสักกะ ซึ่งแปลงเป็นมาดพคอชากมาขอรับทาน เข้าใจว่าคงจะเป็นชาคกอีกเรื่องหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลมาจากลิวีราชชาคก (ลำดับที่ 499) ใน อรรถกถาชาคก

ธรรมิกมัตติราชชาคก (ลำดับที่ 22) กล่าวถึงพระเจ้าธรรมิกราชบำเพ็ญทานบารมี และตั้งปณิธานขอเป็นพระพุทธรเจ้า ท้าวสักกะได้นำวิมานมารับพระองค์ไปเที่ยวชมเทวโลก ตอนทนายพระองค์แสดงโอวาทแก่มหาชน โคร่งเรื่องนี้คล้ายคลึงกับสาธินราชชาคก (ลำดับที่ 494) ในอรรถกถาชาคก กล่าวถึงพระเจ้าสาธินราชบำเพ็ญบารมีจนล่วงรู้ไปถึงท้าวสักกะ จึงมีบัญชาให้มาตลีเทพบุตรนำราชรถมารับพระองค์ไปเที่ยวชมดาวดึงส์ ต่อมาพระเจ้าสาธินราช บังเกิดความเบื่อหน่ายเทวโลกขอกลับมายังมนุษยโลก และให้โอวาทแก่กษัตริย์ทั้งปวง

พรหมโฆสราชชาคก (ลำดับที่ 33) กล่าวถึง ท้าวสักกะและมาตลีเทพบุตรแปลงกาย เป็นคนเลี้ยงสุนัข และสุนัขตัวใหญ่มาชมขุขาวเมืองกุสุมาปุระให้หว่ากแล้วทอดกรกระทำบาป นอกจากนี้ ทั้งสองยังต้องการทดสอบคุณธรรมของพระเจ้าพรหมโฆสอีกด้วย โคร่งเรื่องนี้คล้ายกับมหากัมปะชาคก (ลำดับที่ 469) ในอรรถกถาชาคก กล่าวถึงท้าวสักกะและมาตลีเทพบุตรเนรมิตกายเป็นพรานป่า และสุนัขตัวใหญ่มาชมขุขาวเมืองพาราณสีให้เลิกทำบาป มิฉะนั้นจะถูกขูดกินเป็นอาหาร ชาวเมือง หว่ากแล้วจึงเลิกทำบาป

สุวรรณกัจจณปชาคก (ลำดับที่ 55) กล่าวถึงความอกตัญญูของมนุษย์ คือ ข้ำมาทนต์ ผู้หนึ่งได้รับความช่วยเหลือจากยายให้รับพันจากอุทกภัย และให้มาอาศัยอยู่บนแพเช่นเดียวกับ

กับสัตว์อื่น ๆ เมื่อภัยวิบัติได้ผ่านพ้นไป สัตว์ทั้งหลายนำข้าวของมาตอบแทนบุญคุณของตายาย
 แต่อำมาตย์ผู้ชั่วร้ายกลับใส่ความว่าตายายเป็นผู้ลักพระราชนิเวศน์ ต่อมากลางความจริงจึงได้
 ประจักษ์ ชาคกในนอรรถกถาชาคกที่คล้ายคลึงกันก็คือ สัจจกิริชาคก (ลำดับที่ 73) กล่าวถึง
 พระกุมารผู้ชั่วร้ายไม่สำนึกบุญคุณของพระคยาบสที่ช่วยให้พ้นจากอุทกภัย ต่อมาเมื่อได้เป็น
 พระราชากลับตั้งให้ประหารชีวิตพระคยาบส เพราะชกเคืองที่พระคยาบสในครั้งกระนั้นไม่ได้ให้
 ความสนใจแก่พระองค์เท่าที่ควร แต่สัตว์ทั้งหลาย คือ งู หนู นกแซกเต่านำของมาตอบแทน
 พระคยาบส เมื่อประชาชนเฝ้าดูความจริงก็รุมกันตำรายพระราชาจนสิ้นชีพ

4.2.2.2. ชาคกที่ใดก็ได้โครงเรื่องมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาสันสกฤต
ชาคกในกลุ่มนี้มี 4 เรื่อง ซึ่งอาจจะจำแนกย่อยได้เป็น 3 พวก
 ตามอิทธิพลของที่มาได้ดังนี้

4.2.2.2.1 ชาคกที่มาจากคัมภีร์มหาวัสสุ¹
 ชาคกมาจากคัมภีร์มหาวัสสุมี 2 เรื่อง คือ สุชนชาคก
 และ โสณนทชาคก ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

¹ มหาวัสสุ เป็นคัมภีร์พุทธศาสนาที่เขียนด้วยภาษาสันสกฤต ในคัมภีร์นี้มีอาทาน (นิทาน)
 แทรกอยู่ 49 เรื่อง และหลายเรื่องคล้ายกับชาคกในนอรรถกถาชาคก

(ดูรายละเอียดเกี่ยวกับประวัติของคัมภีร์มหาวัสสุได้จาก L. de la Vallée
 Poussin "Mahāvastu" Encyclopaedia of Religion and Ethics, edited by J.
 Hastings (1915) vol. VIII, p. 329 และอ่านเรื่องได้จาก J.J. Jones (tr.)
Mahāvastu (London : The Pali Text Society, 1973).

สุธนชาดก (ลำดับที่ 2) เป็นเรื่องราวของการปลัด-
พรากระหว่างพระเอก และนางเอกซึ่งเป็นกนิรี และมีการติดตามกวยความลำบากจนได้พบ
กัน ชาดกเรื่องนี้เข้าใจว่าได้นั้นเค้ามาจากเรื่องกนิรีในคัมภีร์มหาวัสต¹

โสณันทชาดก (ลำดับที่ 51) กล่าวถึงนางปทุมาวดี
ถือกำเนิดในคอกบัว พระดานีนำมาเลี้ยงไว้เป็นธิดาบุญธรรมจนเจริญวัยขึ้น โสณันทกุมาร
ตามกวางทองมาถึงอาศรมได้พบกับนาง บังเกิดความรักใคร่ โศดูชอนางจากพระดานี
ปทุมาวดีเป็นที่รักของสวามียิ่งนัก จึงเป็นที่ริษยาและถูกใส่ร้ายว่าเป็นยักษิณี จึงถูกส่งตัวกลับ
ต่อมาความลับทั้งหมดก็เปิดเผย เรื่องราวทั้งหมดนี้คล้ายคลึงกับเรื่องปทุมาวดีในมหาวัสต²
อนึ่ง ชื่อของนางเอกรองทั้ง 2 เรื่องก็ตรงกัน

¹ นายวินัย ภูระหงษ์ ได้สรุปความเห็นเกี่ยวกับที่มาของสุธนชาดก ไว้ในวิทยานิพนธ์
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต 2520 บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เรื่องพระสุธนา-
มโนहर่า : การศึกษาเปรียบเทียบที่มาและความสัมพันธ์ระหว่างฉบับต่าง ๆ ไว้ว่า "ต้นเค้า
ของเรื่องพระสุธนา นางมโนहर่า ที่อยู่ในประเทศไทย ได้แก่เรื่องสุธนากุมาราวทานที่มีใน
คัมภีร์พิพาวทานของพุทธศาสนานิกายสรวาสตีวาทีน ซึ่งเป็นเรื่องปรับปรุงจากเรื่องกนิรีชาดก
ในคัมภีร์มหาวัสต ของพุทธศาสนานิกายโลกัตตรวาทีนอีกต่อหนึ่ง และกนิรีชาดกนั้นโดยแท้
แล้วอาจได้ความคิดขึ้นแรกจากเรื่องปรัมปราในคัมภีร์ศตปถพราหมณ์ อันเป็นเรื่องที่แต่ง
เสริมบทสนทนาที่มีในคัมภีร์ฤคเวทเล่มที่ 20 บทสวดที่ 95" (หน้า 257).

นอกจากนี้ อ่านเพิ่มเติมในบทความของ Padmanabh S. Jaini "The
Story of Sudhana and Manoharā : an Analysis of the Texts and the
Borobudur Reliefs" Bulletin of the school of Oriental and African
Studies XXIX, 3 (1966) 533-38.

² J.J. Jones (trans.), The Mahāvastu. (London : Luzac &
Company Ltd. 1956) Vol. III "Padumavati" pp. 148-67.

แต่ในส่วนที่เป็นโครงเรื่องย่อหรือพลความ ก็มี
ความผิดเพี้ยนกันบ้าง ซึ่งเข้าใจว่าเป็นเพราะความชานานของกาลเวลา ดังเช่น ผู้ใสราย
นางปทุมาวดีใน โสนันทชาดก คือ นางกาลกัณฐิ ซึ่งเป็นเทวีของพระอนุชาของโสนันทกุมาร
นางหลงรักโสนันทกุมาร จึงคิดจะกำจัดนางปทุมาวดี แต่ใน เรื่องปทุมาวดี ผู้ใสราย คือ
พระมเหสีของพระเจ้าพรหมทัต (สวามีของนางปทุมาวดี) และกลวิธีในการใสรายต่างกัน
ใน โสนันทชาดก กล่าวว่ นางกาลกัณฐิแอบกันี้้วจากสพสวามีของนาง ไปซุกในมวยผมของ
นางปทุมาวดี เมื่อมีการสยายผม นิ้วคกมาจากมวยผม นางได้โอกาสจึงใสรายว่านางปทุมาวดี
เป็นยักษ์ที่กินเนื้อมนุษย์ ส่วนใน เรื่องปทุมาวดี นางปทุมาวดีถูกป้ายควยโลหิตไปทั่วร่าง และ
ถูกกล่าวหาว่าเป็นยักษ์ที่ลักเนื้อโอรสของนาง

4.2.2.2.2 ชาดกที่มาจากคัมภีร์ปุราณะ

ชาดกเรื่องที่น่าจะเชื่อได้ว่ามีความสัมพันธ์กับคัมภีร์
ปุราณะในคาน์โครงเรื่อง มีเรื่องเกี่ยว คือ อรินทมาชาดก (ลำดับที่ 46) ซึ่งคล้ายคลึงกับ
เรื่องท้าวหริศันทรที่ปรากฏใน มารุกัณเฑยปุราณะ¹ ก็จะเห็นได้จากเรื่องย่อดังนี้ พระเจ้า
อรินทมาเป็นผู้ใใจในการบำเพ็ญทานบารมีเป็นอย่างดี ท้าวสัททกษัตริย์จะลงใจได้แปลงเป็น
พราหมณ์รามาธิบดีพันคำดิ่ง แต่ยังไม่รับไปในพื้นที่ขอฝากไว้ที่พระองค์ก่อน ต่อมาได้
แปลงเป็นพราหมณ์หนุ่มมาขอรับราชสมบัติอีก ซึ่งก็ได้สมตามความปรารถนา พระเจ้าอรินทมา
และพระมเหสีซึ่งทรงครรภ์จึงต้องออกจากพระนคร ะหว่างทางได้พบกับพราหมณ์รามาธิบดี

¹ Dr. Dorothy Helen Fickle ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับ อรินทมาชาดก ที่แตกต่างไปจากทรรณะของผู้วิจัยไว้ว่า "The Arindama jātaka (PJT 46) contains some parallels to the late tale in the tradition collection, the Vessantara jātaka ... (An Historical and Structural Study of Pāññāsa Jātaka, p. 53).

วกกลับมาทวงทรัพย์ซึ่งฝากพระองค์เอาไว้ พระเจ้าอรินทซึ่งขณะนั้นกลายเป็นผู้ยากไร้
จำต้องขายพระมเหสีและพระองค์ให้เป็นข้าวงษ์แก่พราหมณ์คนหนึ่ง เพื่อให้โคทรพิพพันคำสั่ง
มาใช้แก่พราหมณ์ชรา ทั้งสององค์จึงต้องแยกกัน ต่อมาพระนางประสูติโอรส และโอรสสิ้นชีพ
ในทันที จึงถูกขับจากเรือนเพราะถือว่าเป็นกาลกิณี พระนางอุ้มร่างโอรสกระเซอะกระเซิงไป
ขอพำนักอยู่กับพระเจ้าอรินทราช ซึ่งตกยากต้องเป็นนายประตุ ในชั้นแรกพระองค์ปฏิเสธเพราะ
ต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างเคร่งครัด แต่เมื่อทราบว่า เป็นพระมเหสีซึ่งได้รับความทุกข์ยากอย่างแสน
สาหัส จึงยินยอมให้นางพำนักอยู่ด้วย ทั้งสององค์ชักชวนกันไปยังป่าช้าเพื่อฝังศพพระโอรส
แต่ควยอำนาจสัจจวามี่ของพระองค์ พระโอรสกลับฟื้นชีวิตขึ้นมา ท้าวสักกะปรากฏร่างและ
มอบราชสมบัติคืนให้แก่พระองค์ พร้อมทั้งสรรเสริญพระจริยาวัตรที่กล้าเลิศของพระองค์

ส่วนเรื่องท้าวหริศจันทร์ในมรดกไทยปุราณ¹ มี

เรื่องยอคังนี้ ท้าวหริศจันทร์ได้รับการยกย่องว่ามีสัจจธรรมสูงสุกหาญเสมอเหมือนนาค และ
ไม่เคยบอกรับค้ำชวรวงษ์ของผู้อื่น ถ้าชีวิตวามีตรและพระหนี่จึงร่วมมือกันพิสูจน์ความจริง
ในข้อนี้ ถ้าชีวิตวามีตรปลอมเป็นพราหมณ์วอรราชสมบัติ และเนื่องจากท้าวหริศจันทร์ ซึ่ง
ได้มอบให้ควยความเต็มใจ ก่อนที่ท้าวหริศจันทร์จะถูกขับจากพระนครพร้อมควยมเหสีและ
โอรส พระองค์ต้องหาหาทักนิชาซึ่งกำหนดว่าต้องเป็นทองน้าหนักเท่าพระองค์มามอบให้แก่
พราหมณ์ชรา ในการนี้จึงจำต้องขายมเหสี โอรส รวมทั้งพระองค์ควย ท้าวหริศจันทร์จึง
กลายเป็นผู้เฝ้าสุสาน ส่วนนางตกเป็นทาสรับใช้ ต่อมาโอรสถูกงูกัดสิ้นชีพ นางวิงวอน
ขอเผาศพโอรส ณ สุสาน แต่ท้าวหริศจันทร์ปฏิบัติตามคำสั่งอย่างเคร่งครัด ไม่ยินยอม

¹ เรื่องท้าวหริศจันทร์ได้ใน A Classical Dictionary of Hindu

Mythology ... by John Dowson (popular edition, 1914, pp. 118-19).

และ "พรหมฤๅษีวิสามิตร" ใน วิสุทธานิพนธ์ (ไอเคียนส์โตร์, 2520), หน้า 141-9.

เพราะนางไม่มีค่าธรรมเนียมจะให้ เจ้าของสุสานซึ่งก็คือพระศนิแกลงบรึกปรำให้ทุกคนเชื่อว่านางมีจิตวิปริต เมาโอรสทั้งเป็น จึงถูกตัดสินประหารชีวิต ผู้รับหน้าที่เป็นเพชฌฆาตก็คือ ท้าวหริศจันทร์ซึ่งจำต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ก่อนที่เหคุร้ายจะบังเกิดขึ้น พระบรมเพพทั้ง 3 ก็ปรากฏพระองค์ ประทานชีวิตให้แก่พระโอรสและทุกอย่างแก่ท้าวหริศจันทร์ เรื่องก็จบลงด้วยดี

เนื้อเรื่องของ อรินทมาชก และ ท้าวหริศจันทร์ เท่าที่กล่าวมานี้ อาจจะมีการนึกเพี้ยนกันบ้างในพลความ ดังเช่น เรื่องทักขิลาซึ่งไม่ปรากฏในฉบับชากก เข้าใจว่าเป็นเพราะไม่สอดคล้องกับสังคมไทย จึงต้องมีการตัดทอนเสียบ้าง

4.2.2.2.3 ชากกที่มาจากอวทานกอดปลก

ชากกใน ปัญญาสชากก ที่กล่าวถึงพระชาติของพระโพธิสัตว์ที่เป็นสัตว์มีไม่มากนัก¹ และ สุวรรณกัจจนชากก (ลำดับที่ 43) ก็รวมอยู่ในจำนวนนี้ด้วย เนื้อเรื่องกล่าวถึงการบำเพ็ญปรมาตธานบารมีของเต้าโพธิสัตว์ ที่ได้ช่วยหมู่นายพานิชไทรอดพ้นจากการจมน้ำ ต่อมาได้สร้างให้เป็นอาหารแก่เจ้าเหล่านนั้นที่อดอยากโดยกระเือกตกลงมาจากยอดเขา นอกจากนี้กระกองที่เหลือยังใช้เป็นพาหนะนำหมู่นายพานิชกลับเมือง เรื่องนี้คงจะเป็นที่นิยมแพร่หลายมาก Dr. Dorothy Helen Fickle ได้ศึกษาและค้นพบ

¹ มีด้วยกันทั้งหมด 4 เรื่อง คือ พหลกาวิชากก (ลำดับที่ 29) เสกมัตติชากก (ลำดับที่ 30) สุวรรณกัจจนชากก (ลำดับที่ 43) และ สุวรรณกัจจนชากก (ลำดับที่ 55).

ว่า เรื่องเตาผู้เป็นพระโพธิสัตว์นี้เป็นชาดกเรื่องหนึ่งในวรรณคดีพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน เรื่องต่าง ๆ ดังนี้ อวทานกัลปตาของเกษเมนทระ¹ ราชบุรพาถปริพุดจนาใน รัตนกุกุสุตร² ชาดกดีดวะ ซึ่งเป็นชาดกภาษาโชตนา³ และ ชาดกภาษาจีน⁴ ทั้งหมดนี้ เรื่องที่คล้ายคลึงกับสุวรรณเก็จจปชาดกมากที่สุด ก็คือ อวทานกัลปตาของเกษเมนทระ แต่ก็มีขอแตกต่างกันบ้างในตอนท้าย กล่าวคือ ในอวทานกัลปตา แทนที่นายพานิชทั้งหลายจะแสดงความกตัญญูคุณเตา ผู้เป็นโพธิสัตว์ที่ช่วย

¹ อวทานกัลปตาของเกษเมนทระ เป็นกวีนิพนธ์ที่มีชื่อเสียงของแคชเมียร์ และได้รับความนิยมยกย่องอย่างสูงในทิเบต รัตนาคำเร็จในปีคริสต์ศักราช 1023 เกษเมนทระได้รวบรวมชาดกที่มีชื่อเสียงของมหายาน 107 เรื่อง มาแต่งเป็นร้อยกรองอย่างไพเราะยิ่ง (อวทานกัลปตาเรื่องนี้ได้แปลเป็นภาษาทิเบต และได้รับการตีพิมพ์ใน Bibliotheca Buddhica. Calcutta 1888. นอกจากนี้มีอยู่ใน Journal of the Buddhist Text Society, Vol. I-V, 1893-1897).

² ราชบุรพาถปริพุดจนา หรือบางครั้งเรียกว่า ราชบุรพาถสุตร เป็นส่วนหนึ่งของ รัตนกุกุสุตร ซึ่งเป็นพระสูตรที่มีชื่อเสียงและเก่าแก่มากของมหายาน เนื้อความของ ราชบุรพาถปริพุดจนา แบ่งเป็น 2 ตอน คือตอนแรกกล่าวด้วยคุณสมบัติของพระโพธิสัตว์ ส่วนตอนที่ 2 ว่าด้วยเรื่องราวในอดีต 50 เรื่องของเจ้าชายปุณยรศ ซึ่งคล้ายคลึงกับชาดกในพระไตรปิฎก.

³ Dresden, Mark J. (trans), "Jātakastava" Praise of the Buddha's Former Births" Transactions of the American Philosophical Society, N.S., XLV, 5 (1955), 397-508.

⁴ Chavannes, Edouard, Cinq Cent Contes et Apologues, extraits du Tripitaka Chinois (Paris : E. Leroux, 1910-34).

ชีวิตคนให้รอดพ้นจากการรมน้ำตาย ดังเช่นใน สุวรรณภังคนิชาดก กลั้ววางแผนจะฆ่าเจ้าชายเป็นพระ
โอรสผู้เดียวที่กำลังหลับอยู่ แต่เมื่อเขาโผล่สวกรูความจริงก็เต็มใจสละร่างของตนให้เป็นอาหาร
แก่หญิงม่ายพาลิช ¹

หมายเหตุ ใน ปัญจสาชก มีชาดกเรื่องหนึ่งที่มีลักษณะพิเศษกว่าชาดกเรื่องอื่น ๆ ใน ปัญจสา-
ชาดก คือเป็นนิทานซ้อนนิทาน ชาดกเรื่องนี้ คือ สุวรรณภังคนิชาดก (ลำดับที่ 40)
กล่าวถึงความพยายามของพระเอกที่จะให้นางเอกยอมเจรจากับตนโดยชักนิตาน
4 เรื่องมาถามปัญหาแกดวงวิศขมาตย์ ซึ่งสถิตอยู่ตามท้องถื่นต่าง ๆ ในห้องนาง
เรื่องนี้คล้ายกับเรื่องของท้าววิกรมและเจ้าหญิงผู้ไม่พูด (Vikrama and the
Silent Princess) ซึ่งเป็นนิทานเรื่องที่ 153-157 (นับนิทานรวมรวมด้วย) ²

¹ Dorothy Helen Pickle, "An Historical and Structural Study of the Paññāsa Jātaka" Ph.D. Dissertation, University of Pennsylvania, 1978. p.53.

² นิทานซ้อนนิทาน 4 เรื่อง คือ The Transposed Heads, The Four Suitors, The Four Woman Creators and the Four Fathers.

ในจำนวนนิทาน 258 เรื่อง ใน กถารัตนการ¹ ของเหมวิชัย กวีชาวเซนต์มี
 ชื่อเสียงในพุทธศตวรรษที่ 22-23 กล่าวถึงพระเอกอาตมาเข้าไปเล่นนิทานให้แก่
 เจ้าหญิงซึ่งประกาศว่าจะสมรสกับบุรุษที่ทำให้เธอเจรจา 4 ครั้งในคืนหนึ่ง โดย
 ชกนิทาน 4 เรื่องมาตามเวลา ซึ่งสิ่งอยู่ที่ตะเกียงและเครื่องประดับของเจ้าหญิง
 แลจุดประสงค์แท้จริงของพระเอกที่รับอาสาเข้าไป ก็เพื่อจะไปปลดปล่อยบุรุษอื่น ๆ
 ซึ่งคงตกเป็นเหยื่อของเจ้าหญิงคางคก เพราะไม่สามารถจะทำให้เจ้าหญิงเจรจ
 กับตนได้²

ความคล้ายคลึงของโครงเรื่องทั้ง 2 นี้ แสดงว่าน่าจะมีความสัมพันธ์กัน แต่
 เมื่อพิจารณาประวัติการแต่ง ปัญญาสชาดก ซึ่งผู้วิจัยสันนิษฐานว่าแต่งก่อนปีพุทธศักราช
 1808 สรรพสิทธิชาดก ซึ่งเป็นชาดกเรื่องหนึ่งใน ปัญญาสชาดก ก็ไม่น่าจะมาจาก
กถารัตนการ ซึ่งแต่งทีหลัง ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่า สรรพสิทธิชาดก และ กถารัตนการ
 น่าจะไหลตมมาจากแหล่งเดียวกัน ซึ่งในขณะนี้ผู้วิจัยยังค้นไม่พบ หรือที่มาของเรื่อง

¹ กถารัตนการ หรือ Ocean of Stories เป็นกวีนิพนธ์ของเหมวิชัย กวีชาวเซนต์มี
 ส่วนที่เป็นร้อยแก้วแต่งเป็นภาษาสันสกฤต แต่ที่ร้อยกรองมีทั้งที่เป็นภาษาสันสกฤต มหาราชาฏี
 อปกรัศ อินดีโบราณ และ กุชราคีโบราณ เนื้อเรื่องส่วนใหญ่คล้ายกับ ปัญญาตนตระ ก็กล่าวถึง
 ความไม่ซื่อสัตย์ของสตรี ความโง่เขลา นิทาน และเทพนิยาย ในนิทานแต่ละตอนจะมี
 สุภาษิต หรือคำกล่าวที่เฉียบแหลมแทรกอยู่ (ดู History of Indian Literature
 Jaina Literature, Vol. II, pp. 544-5.

ทั้ง 2 นี้ อาจสูญหายไปแล้วก็ได้¹

ในนิทานชอนเนทาน เรื่องหนึ่งของสุวัณษาคถา มีเรื่องคล้ายกับสุวัณษาคถา
ชาลก แต่มีการเพิ่มเติมเนื้อความหลังจากที่พระเอกได้เสกสมรสกับนางเอกแล้ว

4.2.3 ชาลกที่ได้เก้าโครงเรื่องบางตอนจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลีและภาษา สันสกฤต

ที่มาของโครงเรื่องของชาลกในกลุ่มนิทานทั้งหมด 13 เรื่อง เกิดจากการ
ประสมประสานโครงเรื่องย่อย ๆ หลายตอนจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลีและภาษา
สันสกฤต เข้าเป็นเรื่องใหม่ได้อย่างกลมกลืนและเหมาะสม ทั้งนี้อาจจะจำแนกได้เป็น

4.2.3.1 ชาลกที่ได้เก้าโครงเรื่องบางตอนจากวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาบาลี

ชาลกที่ได้เก้าโครงเรื่องบางตอนจากวรรณคดีพุทธศาสนา
บาลี ได้แก่เรื่องต่าง ๆ ดังนี้

¹ ดร. กุสุมา รัชชนดี แห่งภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม ได้กรุณาชี้แจงว่า ในเรื่อง สิงคาส-
ทวารวรีศึกษา หรือ Thirty-two Throne Stories ซึ่งเป็นเรื่องการเมืองของวิกรม
และเจ้าหญิงอัญชวย แต่เมื่อเรือ Titania จมหายเมื่อปีคริสต์ศักราช 1912 ต้นฉบับหายไป
14 เรื่อง ก่อนที่จะถึงมือ Edgerton ผู้ชำระ.

สมุทโทสธชาดก (ลำดับที่ 1) การที่สมุทโทสธโคนางวินทุมดี เป็นชายาค่วยการแสดงศิลปศาสตร์ในท่ามกลางมหาสมาคม น่าจะได้เค้าที่มาจากพุทธประวัติ ตอนเจ้าชายสิทธัตถะได้เจ้าหญิงยโสธราเป็นชายา¹ เว้นเสียแต่ประเภทแห่งศิลปะนั้นต่างกัน กล่าวคือ สมุทโทสธว่าเป็นศิลปะแห่งการคิดพินิจ แต่พุทธประวัติว่าเป็นศรีศิลป์ อันนี้ เนื้อความ ในปัจจุบันวัตถุของสมุทโทสธชาดกนั้นก็อาจถึงถึงตอนนี้ว่า

อเล็กทิวสมุทโท แท้จริง วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันในธรรมสภาสมาคม สิ้นสนทนากันถึง เรื่องที่พระพุทธรองค์ทรงสละสิริราชสมบัติ เพื่อจะใคร่ได้พระนาง พิมพายโสธราว่า คุณกรอาวุโสทั้งหลาย องค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้าของเราทั้งหลาย พระองค์ทรงสละราชสมบัติเสด็จไปสู่พระนครอื่น แล้วทรงแสดง ศิลปศาสตร์สำคัญถึง 4 อย่าง จึงได้พระนางพิมพา²

จันทราธชาดก (ลำดับที่ 8) โกรงเรื่องตอนจันทกุมารเดินทาง ไปในทะเล และสำเภาแตก ต้องว่ายน้ำอยู่ในมหาสมุทรตามลำพัง แต่ก็ยังไม่ละความเพียร นางมณีเมขลาชื่นชมในความวิริยะของจันทกุมาร ได้อุ้มนำมาส่งที่เมืองสุวรรณภูมิ ซึ่งขณะนั้น มีการเสียดบยุบราชรถ จันทราชไคร้รับอัญเชิญให้ครองราชสมบัติกับนางสิมพลี ธิดาของพระเจ้ากรุงสุวรรณภูมิองค์เดิม คล้ายกับมหาณกชาดก (ลำดับที่ 539) ในบรรณกชาดก ถนมหาณก เรือแตก จนได้ราชสมบัติในเมืองบิณฑลาค่วยการเสียดบยุบราชรถ

อนึ่ง สังเกตได้ว่า สิมพลี นี้เป็นชื่อของพระธิดาในปัญาสา-
ชาดก คล้ายกับชื่อ สีวสีในบรรณกชาดก

¹ พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ด. เล่ม 1 บรรณกชา เอกนิบาต (พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์ศรี, 2493) นิทานกถา, อวิหุรนิทาน, หน้า 152.

² ปัญาสาชาดก, เล่ม 1 "สมุทโทสธชาดก", หน้า 2.

สุมิตตชาดก (ลำดับที่ ๕) โศภะเรื่องตอนที่สุมิตตและพระนาง
 เกลสินีชักชวนกันออกจากพระนครเขาวป่าพร้อมกับโอรส 2 องค์ คลายกับเวสสันดรชาดก
 (ลำดับที่ 547) ในมรรคาชาดก ตอนพระเวสสันดรออกจากพระนครพร้อมกับพระนางมีหรี
 และโอรสธิดา หนึ่ง บทสนทนาโต้ตอบระหว่างสุมิตตและพระนางเกลสินีนำมาจากเวสสันดร-
ชาดก กัณฑ์หิมพานต์และทานกัณฑ์¹

1 ก็จะได้เห็นได้จากตอนที่พระนางเกลสินีขอติดตามพระสวามีไปด้วยกัน มีความ
 พรรณาไว้ว่า "พระนางเกลสินีศรีสัตราพีโสภางค์ พระนางโคสตีบโองการพจนารถแห่งพระราชา
 สามี กลั่นน้ำพระเนตรไว้มิได้ ทรงพระพิโรธว่ากราบทูลว่าพระพุทธรูปเจ้าข้า ไยมาตรัสแนะนำ
 ขอบไม่ ขอซึ่งจะเสด็จแก่พระองค์เกี่ยวโลก ขอพระองค์ได้โปรดเกลสินีไม่ขอบเลย พระคุณ-
 เจ้าเอ๋ย เกลสินีจะขอตามเสด็จ ถึงเกลสินีตามเสด็จไป แม้ว่าจะบรรลัยลงในกลางป่าตายเสีย
 เช่นนั้น เกลสินีเห็นว่าจะประเสริฐกว่ามีชีวิตอยู่ และมาพลัดพรากจากพระองค์นั้น ถ้าและ
 เกลสินีมิได้ไปช่วยพระองค์ ไหนชีวิตจะระออยาสงสัย เกลสินีจะกอไฟให้ไหม้เปลวอันรุ่งโรจน์
 กระจุกโลกวิงโยเข้าไปตายเสียกลางไฟ เกลสินีไม่ขอยุจะสุมทจรตามไปในภายหลัง เปรียบ
 เหมือนอย่างนางพังอันเดินตามหลังแห่งกุญชรที่ประเสริฐ ได้โปรดเด็ก เกลสินีจะตามเสด็จ
 ควบพระเจาข้า"
 (สุมิตตชาดก, หน้า 231)

เมื่อเทียบกับเวสสันดรชาดก กัณฑ์หิมพานต์ จะเห็นได้ดังนี้ "พระมัทรีราชบุตร
 ผู้มีสัตราพวงศ์อันงาม ไกรบาททูลพระเวสสันดรว่า โฉนหนอพระองค์จึงตรัสถึงเรื่องที่ไม่เคยมี
 โฉนหนอจึงตรัสถึงเรื่องที่ชั่ว ข้าแต่มหाराชเจ้า ขอที่พระองค์พึงเสด็จพระองค์เกี่ยวนั้นไม่
 เป็นธรรม ข้าแต่ชัตติยราชเจ้า หม่อมฉันขอตามเสด็จโดยมรรคาที่พระองค์พึงเสด็จไปตายกับ
 พระองค์หรือเป็นอยู่เว้นจากพระองค์ (สองอย่างนั้น) ตายกับพระองค์นั้นแหละประเสริฐกว่า
 เป็นอยู่เว้นจากพระองค์ประเสริฐอะไร กอไฟให้โพล่งขึ้น มีเปลวเป็นอันเคียวตั้งอยู่แล้ว
 ตายในไฟนั้นแหละประเสริฐกว่า เป็นอยู่เว้นพระองค์เสียจะประเสริฐอะไร นางข้างติดตาม
 พระยาร่างผู้มีปากคืออยู่ในป่า เทียวไป ณ ภูเขาและที่ห่อม ในที่เสมอและที่ไม่เสมอทั้งหลาย
 ฉนใด หม่อมฉันก็จะพาเอาบุตรทั้ง 2 ติดตามพระองค์ไปในเบื้องหลังฉนนั้น" (นิบาตชาดก
 เล่ม 22 มหานิบาต, หน้า 36).

พระเจ้า
 การที่สุกมิตโตไคราชสมบัติในเมืองตักสิลาด้วยการเสวยบุษยราชรถ
 คล้ายกับตอนที่มหาชนกไคราชสมบัติในเมืองมิลินดาในมหาชนกชาดก (ลำดับที่ 539) ใน
อรรถกถาชาดก

สุวรรณภูมิชาดก (ลำดับที่ 15) อิทธิฤทธิ์ของสุวรรณภูมิที่เดิน
 บนผิวน้ำได้ คล้ายกับเรื่องของอุบาสกผู้หนึ่งใน สิขานิสงสชาดก (ลำดับที่ 190) ใน อรรถกถาชาดก
 ซึ่งมีอิทธิฤทธิ์เดินบนผิวน้ำได้เหมือนบนแผ่นดิน

เสตมบัตติชาดก (ลำดับที่ 30) เรื่องราวการทดลองความแน่วแน่
 ในการบำเพ็ญบารมีของหมู่โพธิสัตว์ โดยท้าวสักกะแปลงเป็นพราหมณ์มาขอรับมังสะ ธรรมเสต
 มบัตติหมู่โพธิสัตว์จึงกระโดดเข้ากองเพลิง เพื่อกระทำปรมัตถทานบารมีด้วยความเต็มใจที่สุด
 ท้าวสักกะได้เนรมิตคอกบัวทองมารองรับ พร้อมทั้งไถ่กล่าวสรร เสริญจริยาวัตรที่เป็นเลิศของหมู่ผู้เป็น
 พระโพธิสัตว์ เขาใจว่าเรื่องราวในตอนนี้คงได้รับอิทธิพลมาจากการลงใจของภรรยาผู้เป็นพระ
 โพธิสัตว์ ใน สสมบัตติชาดก (ลำดับที่ 316) ใน อรรถกถาชาดก เว้นแต่ชาติกำเนิดเท่านั้น ซึ่ง
 เขาใจว่า ปัญจาสชาดก คงยกเนื่องจากเดิม

สิทธิสารชาดก (ลำดับที่ 36) คุณวิเศษของนัยันตา กวางทองที่
 บันดาลให้มนุษย์โลกบังเกิดลาภอย่างยิ่ง คือจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ หรือมีฉันทนแก้ววิเศษ
 จะร่วงออกจากปาก คล้ายกับใน นิโครธชาดก (ลำดับที่ 445) ใน อรรถกถาชาดก เว้นแต่
 รายละเอียดต่างกันไปบ้าง คือกล่าวถึงคุณวิเศษของเนื้อไก่ที่บันดาลให้มนุษย์โลกได้เป็นพระราช
 หรือเสนาบดี

อนึ่ง การเสวยบุษยราชรถที่ทำให้สิทธิสารกุมารไคราชสมบัติ ก็ตรง
 กับการเสวยบุษยราชรถในมหาชนกชาดก (ลำดับที่ 539) ใน อรรถกถาชาดก

ความคิดเกี่ยวกับของวิเศษ ซึ่งแต่เดิมเป็นของผู้อื่น ต่อมาตกเป็น
 สมบัติของพระเอกด้วยเหตุบังเอิญ และพระเอกได้ใช้ประโยชน์จากของวิเศษนั้นทำให้ได้
 ราชสมบัติหรือโชกแค้นแทนศัตรู มักจะได้พบในนิทานเก่าแก่ของหลายชาติ แต่ประเภท

ของวิเศษนั้นจะแตกต่างกันไป ตามจินตนาการของผู้แต่งซึ่งอาจจะยกย่องให้หลากหลายออกไป ดังเช่นใน ทริวัตินชาคก (ลำดับที่ 186) ใน อรรถกถาชาคก กล่าวถึงพระเจ้าทริวัตินะ โคของวิเศษจากคอบส 3 คน คือ แก้วมณี พราวีวิเศษ และกลองวิเศษ โครงเรื่องทำนองนี้มีปรากฏอยู่ใน ลิตธิสารชาคก เช่นกัน แต่รายละเอียดก็เขียนไปบ้าง คือของวิเศษที่ยกย่องให้ไว้มากที่สุดเป็นสมบัติของบุษสาร คือ คนทีวิเศษ ท้าววิเศษ และรองท้าววิเศษ

หมายเหตุ นอกจากความคิดเกี่ยวกับของวิเศษซึ่งปรากฏในวรรณคดีบาลีแล้ว ในวรรณคดีสันสกฤต ก็ยังมีเรื่องราวในทำนองนี้เช่นกัน ดังเช่น พระเจ้าปุศุทระใน กาสาทรตีตสาคร หรือ The Ocean of Story¹ โคหม่อวิเศษไม่เท่าวิเศษ และ รวงแก้ววิเศษ ถวายการถวายโศกจากความโง่เขลาของอุสุรมุเป็นเจ้าของ

จันทเสนชาคก (ลำดับที่ 42) การที่จันทเสนถูกโรชยักษจับตัวเอาไว้ เพื่อหวังจะกินเป็นอาหาร แต่โกแสดงธรรมโปรดพระยายักษ์ — เด็กล้มความตั้งใจยอมอ่อนน้อม เข้าใจว่าคงจะเป็นโครงเรื่องที่ได้รับความนิยมมีใช้น้อย เพราะปรากฏใน อรรถกถาชาคก หลายเรื่อง ดังเช่น ภักคชาคก (ลำดับที่ 155) สุตุนชาคก (ลำดับที่ 398) ขยัททิสชาคก (ลำดับที่ 513) และ มหาสุตโตสมชาคก (ลำดับที่ 537) ซึ่งเข้าใจว่า จันทเสนชาคก คงจะได้รับอิทธิพลจากเรื่องดังกล่าว

วนาวนชาคก (ลำดับที่ 49) ^{พว.} วนาวนถูกนางกาลายักนิธภรรยาของกาลายักจับตัว เพราะลวงล้าไปค้ำน้ำและอาบน้ำในสระที่นางเป็นผู้รักษา แต่ได้รับการปล่อยตัวเพราะวนาวนเป็นผู้ธรรม ได้แสดงโอวาทแก่ยักษ์สามภรรยาจนเป็นที่เลื่อมใส คล้ายกับเรื่องมหิสสาเพริสตีวใน เทวธัมมชาคก (ลำดับที่ 6) ใน อรรถกถาชาคก ที่แสดงเทวธรรมโปรดผีเสื่อน้ำที่รักษาสระจนเลื่อมใส ขอมส่งพระอนุชาคืน

¹ C.H. Tawney (trans.), The Ocean of Story (Delhi : Motilal Banarsidass, 1968) Vol. I. "The Founding of the City of Pataliputra" pp. 21-4.

การที่นวนานไคราชสมบัติในเมืองกาสิกรัฐเพราะการเสียดบขย-
ราชรถ คล้ายกับมหานกชาดก (ลำดับที่ 539) ใน บรรณกถาชาดก

การขับเพลงเพื่อเตือนให้รำลึกถึงความหลัง ดังเช่นนางสุวรรณศิริ
ชายาของนวนานเข้าไปพรรณาคความทุกข์ยากของสามีให้พระนางภักจาเทวี พระมารดา
เสียดบขย เป็นเหตุให้ทั้งสองได้พบกัน เข้าใจว่าเป็นวิธีสื่อสารที่ได้รับความนิยมแพร่หลาย
มาช้านานแล้ว เพราะชาดกหลายเรื่องใน บรรณกถาชาดก ก็แสดงความคุ้นเคยกับวิธีเหล่านี้
ดังเช่น กณวีรชาดก (ลำดับที่ 368) โศกนรชาดก (ลำดับที่ 529) ทั้งนี้อาจจะเป็นต้นเค้า
ของความคิดที่ปรากฏใน นวนานชาดก ก็เป็นได้

หมายเหตุ การสื่อสารด้วยวิธีขับเพลงนี้ก็มีปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเช่นกัน ดังเช่น เรื่อง
นโสภาชยานัมโบใน มหาภารตะ

สีหนาทชาดก (ลำดับที่ 52) เรื่องของสีหนาทกุมาร ซึ่งเกิด
มาจากมารดาได้ไปกินน้ำที่ซึ่งอยู่ในรอยเท้าช้าง เข้าใจว่าคงจะประสบประสานมาจาก
กำเนิดแบบ-อุปุปาติกของกุมารและกุมารี 4 คู่¹ ในรอยเท้าช้าง แรด โค และโคถึก

¹ ใน ชินกาลมาลีปกรณ์ ของพระรัตนปัญญา ว่ามีกุมารและกุมารี 3 คู่ ในรอยเท้า
ช้าง, แรด และโคลาน (ชินกาลมาลีปกรณ์ ซึ่ง ร.ศ.ห.แสง มนวิทูร เป็นผู้แปล
(กิลปกร, 2511), หน้า 81).

ในเรื่องจามเทวีวงศ์¹ ตอนพระฤๅษีวาสุเทพสร้างเมืองมิดสังฆนคร กับกำเนิดของกุมาร และกุมารีคู่หนึ่ง ซึ่งเกิดจากการที่นางเนื่อตัวหนึ่งไต่มากินอสุจิที่พระฤๅษีวาสุเทพถายมูตรปน อยู่ในเรื่องเดียวกัน และความคิดเนื่อนี้คงจะได้อาจมาจาก อรัมพูสาชาดก (ลำดับที่ 523) ใน บรรพตชาดก ตอนที่ว่าควยกำเนิดของอริสังคามสที่เนื่อมาจากแม่เนื่อไปกินน้ำเชื้อบัสสวาสะของพระฤๅษีคนหนึ่ง อีกชั้นหนึ่ง

เววันธชาดก (ลำดับที่ 56) กองทัพของเววันธซึ่งประกอบด้วย วานรและหมี คลายกับทัพของพระรามซึ่งมีทั้งวานรและหมี

กลอุบายที่นางยักษ์ไชยสงครามเววันธช่วยการเนรมิตศาดา ซึ่งพริ้งพร้อม ้วยอาหาร และมีคนตรีคอยขับกล่อม เข้าใจว่าคงจะได้แตกความคิดมาจาก เตลปัตตชาดก (ลำดับที่ 96) ใน บรรพตชาดก

สุบินชาดก (ลำดับที่ 57) วิธีการที่พระยาวานรเผือกเก็บรักษายาลมะม่วงรสโอชามิให้หลุดพ้นไปจากเขตแดน โดยตัดกิ่งที่ขึ้นไปในน้ำทิ้งเสีย เป็นวิธีเดียวกับ พระยาวานรโพธิสัตว์ใน มหากปิชาดก (ลำดับที่ 407) ใน บรรพตชาดก ใช้รักษายาลมะม่วงของตนไว้

สุบิน-โพธิสัตว์มีพระยาวานรเผือกเป็นพันธมิตรนั้น คลายกับพระราม มีหนุมานเป็นผู้ช่วยเหลือ

¹ คำแปลจามเทวีวงศ์ (พงศาวดารเมืองหริปุญไชย) (พระนคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนื่อ, 2515). ปริเฉทที่ 2, หน้า 8-10 (พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ จัจ เตงดีเลิศ ณ เมรุวัดสุวรรณาราม นครหลวง ๗ วันอาทิตย์ แรม 9 ค่ำ เดือน 10 ปีชวด ตรงกับวันที่ 1 ตุลาคม พุทธศักราช 2515).

วรรณชาตก (ลำดับที่ 59) กำเนิดของนางบุษบาธิดาเลี้ยงของ
กัศปคาบตีในคอกบัวคล้ายกับกำเนิดของนางอัสังกา ในอัสังกชาตก (ลำดับที่ 380) ใน
อรรถกถาชาตก

หมายเหตุ ความคิดเรื่องกำเนิดของนางในคอกบัว ก็มีปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตเช่นกัน
คือ เรื่องปทุมาวทีในคัมภีร์มหาวัสตุ¹

การที่มหิศรณะ อนุชาของนางสุวรรณคันธาไขกอลงเป่าลมมายาวนุช
และนำตัวมาคุมขังไว้ในกรงเหล็ก คล้ายกับทนต์ไมยราพ เป่ากอลงสะกดทัพและอุ้มพระรามไป
ขังไว้ในกรงเหล็กในเมืองบาดาล ในเรื่องรามเกียรติ์²

¹ J.J. Jones (trans.), The Mahavastu (London : Luzac &
Company Ltd., 1956) Vol. III "Padumāvati" pp. 148-67.

² เรื่องราวของไมยราพ ไม่ปรากฏในรามายณะของวาลมิกี แต่มีอยู่ในรามายณะ
ภาษาทมิฬ ทอนมยิลิราพณ์ (หรือไมยราพ) เข้าใจว่าความในตอนนี้รามเกียรติ์ของไทยคงจะ
รับอิทธิพลจากรามายณะภาษาทมิฬ คุรายละเอียดยกเพิ่มเติมในอุปกรรมรามเกียรติ์ ของ
เสฐียรโกเศศ ตอน "รามายณะทราวาท" (บรรณาการ, 2515), หน้า 145.

การลงโทษนางเขมาเทวีและหม่อมมาตี ด้วยวิธีท้าวฤๅ คือ เชือด
เนื้อของนางเองและทอกลงนางกิน ตามคำบัญชาของพระเจ้ากาสิกราช เมื่อควมรู้ถึงความ
ชั่วร้ายของนาง คล้ายกับวิธีที่พระเจ้าอุเทนกระทำต่อนางมาคัณเฑีย ใน นอรรถกถาธรรมบท ¹

4.2.3.2 ชากกที่ไค้เก้าโกรง เรื่องบางตอนจากวรรคคี่ พงศาวดารบาลีบรมกฤ

ชากกที่ไค้เก้าโกรง เรื่องบางตอนจากวรรคคี่สันสกฤต ไค้เก
เรื่องต่าง ๆ ดังนี้ พงศาวดารบาง

¹ ความที่พรรณนาไว้ก็ตรงกัน ก็จะได้เห็นไค้กั้งนี้ "ให้จับตัวผู้ที่มาไว้แล้วให้ชุก
หลุมลึกประมาณเพียงเอวที่หน้าพระลานหลวง ให้ญาติทั้งปวงของนางเขมาเทวีนั่งลงในหลุม
แล้วให้โยนปูนกลบให้เต็ม และให้เอาฟางเรียรายเบื่องบนแล้วให้เอาเพลิงจุด เมื่อหาชน
ถูกเพลิงเผา หนึ่งก็ปอกออกไป แล้วรับสั่งให้ไค้ควยไค้เหล็ก ทำสระให้หาชนเหล่านั้นให้เป็น
ทอนน้อยทอนใหญ่ ให้เป็นชั้นน้อยชั้นใหญ่ แล้วให้เอาใส่ในกะทะเหล็กทอดน้ำมันให้นางเขมา
เทวีกิน มีหน้าน้ำให้เชือดเนื้อจากแต่สระแห่งนางเขมาเอง แล้วให้ทอดน้ำมันใส่ปากให้
นางเขมากินเหมือนคั้งกินขนมจะนั้น" ("วรรณุชชากก" ปัญญาสาชกก หน้า 741).

ส่วนใน นอรรถกถาธรรมบท กล่าวว่า "พระราชารับสั่งให้จับคนเหล่านั้นทั้งหมด
ไว้ แล้วให้ชุกหลุมทั้งหลายประมาณแยะคือ ที่พระลานหลวงแล้วให้คนเหล่านั้นนั่งลงในหลุม
เหล่านั้นเอาดินร่วนกลบ ให้เกี่ยฟางไว้เบื่องบนแล้วจุดไฟ ในเวลาที่หนึ่งถูกไฟไหม้แล้ว
รับสั่งให้ไค้ควยไค้เหล็กทั้งหลาย ให้ทำให้เป็นทอนและหาทอนมีไค้ (หรือ) เป็นชั้น และหา
ชั้นมีไค้ พระราชารับสั่งให้เชือดเนื้อ แมจากสระของพระนางมาคัณเฑีย ครองที่มีเนื้อล่า ๆ
ควยมีค้ออันคมกริบแล้วให้ยกขึ้นสู่เตาไฟ อันเค็อกควยน้ำมันให้ทอดคุจนมแล้วให้เกี่ยวกิน
เนื้อนั้นแล" (พระอัมพท์กฤถาแปล ภาค 2, หน้า 85-6).

ทักขิมนานิกชาดก (ลำดับที่ 11) นิทานเรื่องพิงพอนกับบุตร
ชวานาที่นายประยูรทางทิศตะวันออกเอาให้แก่มนุษย์อามาศย์ ซึ่งคุมตัวทักขิมนานิกจะไปประหาร
ชีวิต เพื่อเป็นอุทธานรของวามไม่รอบคอบ เป็นเรื่องเกี่ยวกับนิทานที่เร้าทูล ครรทินเอาให้
พระยาจักรวรรดิแห่ง ในทิโยปเทศ ตอนที่ 4 สนธิ ความสงบ ¹

จินตเสนาชาดก (ลำดับที่ 42) การที่จินตเสนาได้นำงอบลวาทะ
เป็นชานา เพราะสามารถยิงธนูไปถูกนัยน์ตาของนคยูณนค ซึ่งตั้งอยู่ที่ขอกปราสาทจนตกลงมา
นั้น คล้ายคลึงกับวิธีการที่อรชุนได้นำงอบที่ เป็นชานา ใน มหาภารตะ เว้นเสียแต่ตัวที่ เป็น
เครื่องประลองความสามารถนั้นเป็นปลายนค

เทวันธชาดก (ลำดับที่ 56) การนำสี่พระราชสีห์มาต่อกับร่าง
ของมา ซึ่งเป็นพาหนะของเทวันธ คล้ายคลึงกับการต่อเงียรของพระคเณศใน พุทธ-
ไวรรุคปุราณ ²

ปริกษาที่เทวันธแสดงแก่นางสุวรรณเกศราเพื่อถามว่านางมี
ภักศหาหรือไม่ ด้วยการโยนคอกบัวเดียวให้ แก่นางโยนคอกบัวตุมกลับมา ซึ่งแสดงว่านาง
ยังเป็นโสด คล้ายกับวิธีที่นางปัทมาวคี่แสดงต่อวัชรมกฏ ใน นิทานเวตาลเรื่องที่ 1 ³ เว้นแต่
ผลความต่างไปบ้าง เพราะกาลสมัยและสภาพสังคม

¹ เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป (ผู้แปล), ทิโยปเทศ (พระนคร : คลังวิทยา,
2517), หน้า 262-3.

² John Dowson, A Classical Dictionary of Hindu Mythology
and Religion ... (London : Kegan Paul, Trenck, Trubner & Co.
Ltd., 1914) "Ganesa" pp. 106-8.

³ C.H. Tawney (trans.), The Ocean of Story (Delhi : Motilal
Banarsidass, 1968) Vol. VI, Appendix "The Twenty-five Tales of
a Vetāla" p. 250.

สุบินชาตก (ลำดับที่ 57) ปรีกษาที่นางปทุมาวดี นางเอกได้แสดงเมื่อแรกพบกับสุบินโกโพธิสัตว์ คือใจคอก้าวเป็นงาบ คล้ายกับปรีกษาที่นางปทุมาวดีแสดงแก่วัชรมกุฏ ในนิทานเวตาลเรื่องที่ 1 ¹ แต่มีรายละเอียดคิดเพี้ยนไปบ้าง ซึ่งอาจจะเป็นเพราะความยาวนานของกาลเวลา และสภาพแวดล้อมของสังคมที่ต่างกัน อนึ่ง มีข้อสังเกตว่า, ข้อนางทั้ง 2 ก็คล้ายกัน คือ ปทุมาวดี ใน ปัญญาสุชาตก และ ปทุมาวดี ใน นิทานเวตาล

การที่สุบินโกโพธิสัตว์โคของวิเศษ คือ แก้วมณี ไม่เท่าวิเศษ หมอวิเศษ และกอนวิเศษ โดยการช่วยประโยชน์จากการที่เจ้าของเคิมพลังเพลล น่าจะไต่ความคิดมาจาก เรื่องพระเจ้าปุทระ ใน กถาสรีตสาคร ² ที่โคของวิเศษ คือ หมอวิเศษ ไม่เท่าวิเศษ และรองเท่าวิเศษจากหญิงเงาเวลา 2 คน

วรรณชชาตก (ลำดับที่ 59) การที่นางเขมาเทวีได้ความนางสุกัทยาเทวีว่ามีประสูติการนิคปกติ คือ เป็นทอนไม้ และวิธีการกำจัดโอรสแฝดของนางสุกัทยาเทวีโดยองค์หนึ่งใส่หีบฝัง และอีกองค์หนึ่งใส่หม้อน้ำทิ้งไป คล้ายคลึงกับตอนพระมหาลีของพระเจ้าพรหมทัต ใน เรื่องปทุมาวดี ในกัมภีร์มหาวัสตุ ³ ใส่ความนางปทุมาวดีและนำโอรสที่ฝังประสูติใหม่ใส่หีบทิ้งน้ำ

¹ Ibid.

² Ibid, Vol. I "The Founding of the City of Pātaliputra", p. 22.

³ J.J. Jones (trans.), The Mahāvastu (London : Luzac & Company Ltd., 1956) Vol. III, "Padumāvati", pp. 148-67.

4.2.4 ชาคกที่ได้รับแนวความคิดมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาวาจาบาลี

ชาคกที่ได้รับแนวความคิดมาจากวรรณคดีพุทธศาสนาวาจาบาลี มีทั้งหมด 18 เรื่อง ซึ่งอาจจะแยกได้ดังนี้

- 4.2.4.1 ชาคกที่มุ่งแสดงความกตัญญูของพระโพนีสัตว์
- 4.2.4.2 ชาคกที่มุ่งแสดงปัญญาของพระโพนีสัตว์
- 4.2.4.3 ชาคกที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของการประกอบกุศลกรรม

4.2.4.1 ชาคกที่มุ่งแสดงความกตัญญูของพระโพนีสัตว์

ชาคกหลายเรื่องในปัญญาสาชาคก มุ่งแสดงความกตัญญูของพระโพนีสัตว์ที่ยอมสละชีวิตเพื่อทดแทนพระคุณของบุพการี นับว่าเป็นการบำเพ็ญปรมัตถทานบารมีที่หายากเหมือนมีค่า และด้วยอานิสงส์ที่เล่าเลศนี้ทำให้ฝ่ายธรรมต้องเปลี่ยนความตั้งใจ หรือมีฉันทะเพี้ยคายุมีอิทธิฤทธิ์คือท้าวสักกะจะลงมาช่วยเหลือในกิจการ ชาคกประเภทนี้ได้แก่ รัตนปิณฑชาคก (ลำดับที่ 4) กล่าวถึงรัตนปิณฑยอมควักหัวใจให้แก่พลาหกยักษ์เพื่อแลกเปลี่ยนกับอิสรภาพของพระมารดา ท้าวสักกะมาชมขุพลาหกยักษ์ให้คืนชีวิตให้แก่รัตนปิณฑ สิริวิปลกิตติชาคก (ลำดับที่ 5) กล่าวถึงสิริวิปลกิตติขอสละชีวิตแลกกับการปลดปล่อยพระบิดา และต่อมาเขาพระองค์เพื่อเป็นการสนองพระคุณพระมารดา¹ กุศลกรรมทั้ง 2 นี้ทำให้พระองค์แคล้วคลาดจากภัยอันตราย นรชีวะชาคก (ลำดับที่ 25) นรชีวะกุมาร

¹ เรื่องการเผาตัวนี้ไม่ปรากฏบ่อยนักในวรรณกรรมพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เข้าใจว่าเป็นความคิดที่เกิดขึ้นในสมัยหลัง และได้รับอิทธิพลมาจากมหายาน อนึ่ง ใน อนาคตวงศ์ ซึ่งว่าด้วยเรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่จะมาเกิดในอนาคต 10 พระองค์ ก็มีเรื่องราวของนารทมานพเผาตัวเป็นพุทธบูชาแก่พระพุทธกัสสปัสสัมชัญ และตั้งปณิธานขอเป็นพระพุทธเจ้า (ดู อนาคตวงศ์ ฉบับพิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ นายจักร โสภโณคร ณ เมรุวัดมกุฏกษัตริยาราม 13 กันยายน 2514 หน้า 26-7).

ควักหัวใจประสมกับเครื่องยา เพื่อชุบชีวิตมารดาซึ่งถูกงูกัดตามคำแนะนำของอินทพรหมณ์
 คว้าอำนาจลี้จจธินฐานของมารดา นรชิวกุมารกลับฟื้นชีวิตขึ้นมา มหาปฐมชาตก (ลำดับที่
 27) คล้ายคลึงกับนรชิวชาตก เว้นแต่พระ — โปริสตีว เป็นพระราชากุมาร แทนที่จะเป็นบุรุษผู้
 ยากไร้เหมือนนรชิว

แนวคิดทำนองนี้ปรากฏอยู่ในชาตก 2 เรื่องของอรรรถกษัตริชาตก คือ
ขยัทธิสชาตก (ลำดับที่ 513) กล่าวถึงอสูรดิศตกุมารยอมสละชีวิตให้แก่มุขแทนพระบิดา
 ยักษ์เลื่อมใสในจริยวัตรยอมเลิกลมความตั้งใจ และสุตุนชาตก (ลำดับที่ 398) กล่าวถึง
 สุตุนกุมารยอมสละชีวิตให้เป็นเหยื่อแก่มุขผู้หิวโหย เพื่อหวังบำเหน็จรางวัลให้มารดา เข้าใจ
 ว่าคงจะเป็นต้นเค้าแนวความคิดของชาตกเรื่องต่าง ๆ ในปัญญาสชาตก ดังที่ไคกล่าวไว้ข้างต้น

4.2.4.2 ชาตกที่มุ่งแสดงปัญญาของพระโปริสตีว

ชาตกในประเภทนี้มีจุดมุ่งหมายจะแสดงปัญญาบารมีของพระโปริ-
 สตีวที่สามารถขจัดข้อสงสัยของมหาชนให้คล่องไปได้ ดังนั้นความสำคัญของเรื่องจึงอยู่ที่ปริศนา
 และการวิชันนาหัวข้อธรรมเป็นสำคัญ การดำเนินเนื้อเรื่องเพียงแต่กระทำให้สอกลองกับ
 ปริศนาธรรมเท่านั้น เรื่องในประเภทนี้ไคแก่ ภคหาคารชาตก (ลำดับที่ 28) กล่าวถึง
 พระเจ้าโกรพยราชาไม่สามารถจะตอบปัญหา 10 ข้อของท้าวสักกะในกำหนดเวลา ซึ่งนานถึง
 7 ปี 7 เดือน 7 วัน ได้ พระโอรสซึ่งถูกขับออกจากวังพร้อมกับพระมารดาตั้งแต่วัยเยาว์
 เป็นผู้แก้ปัญหาคือ สลกชาตก (ลำดับที่ 35) กล่าวถึงกัณฑ์สละไม่สามารถจะตกลงกับ
 พระยาครุฑได้ในเรื่องปัญหาธรรม จึงไปขอคำวินิจฉัยจากท้าวโปริสตีวซึ่งก็โคซึ้งเป็นที
 แจ่มแจ้งเป็นที่พอใจแก่ทั้งสองฝ่าย

ชาตกที่เกี่ยวกับปริศนาธรรมอีกเรื่องหนึ่งที่น่าจะจัดให้อยู่ใน
 ประเภทนี้ ก็คือ สุรพิภชาตก (ลำดับที่ 54) แต่ลักษณะของเรื่องแตกต่างจากชาตก 2 เรื่อง
 ข้างต้น กล่าวคือ โครงเรื่องเป็นนิทานปัญหาแทรกอยู่แต่ละตอน ซึ่งต่างจากภคหาคารชาตก
 และสลกชาตก ซึ่งปริศนาจะเป็นแต่เพียงหัวข้อธรรมเท่านั้น เนื้อเรื่องของสุรพิภชาตก

กล่าวถึง สุรพิทกาศโศภิตีตัวตักสินความของบุรุษ 2 นาย ที่กล่าวหาว่าฝ่ายหนึ่งยิงนกยาง ซึ่งเป็นปิกาคน อีกฝ่ายหนึ่งแย้งว่า นกยางมากินปลาซึ่งเป็นมารคาตนก่อน สุรพิทกาศจึง บังคับให้ทั้ง 2 แสดงกิริยาตามสัททของผู้นักำเนิคของตน ทั้งสองจึงเลิกทะเลาะวิวาท กาศโศภิตีซักนิทานหลายเรื่องมาสอนใจ คือ เรื่องการคบคนพาลยอมทำให้เสียประโยชน์, เรื่องประโยชน์ของการคบบัณฑิต, เรื่องของวิรุณบัณฑิตและโศติมาณพญชาอุจฉา และเรื่อง นางสนมซึ่งสามารถเปลี่ยนใจพระราชาผู้โหดร้ายโดยการซักนิทานมาเปรียบเทียบ ต่อมา สุรพิทกาศโศภิตีตัวตักสินปัญหาระหว่างภิกษุกับภุมณี และระหว่างปู้ทองกับกา

ชาคกในอรรถกถาชาคก ที่มีลักษณะทำนองนี้ และเป็นที่รู้จักแพร่หลาย ได้แก่ คามณีจันทร์ชาคก (ลำดับที่ 257) และ มหิสถชาคก (ลำดับที่ 542) ผู้วิจัยเข้าใจว่า แนวความคิดเช่นนี้ คงจะเป็นต้นเค้าของชาคกใน ปัญจาสชาคก เรื่องดังกล่าวได้เขียนแบบ ส่วนเนื้อหาของปริศนาก็คงจะชักเยื้องให้แปลกออกไป

.2.4.3 ชาคกที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของการประกอบกุศลกรรม

ชาคกกลุ่มนี้มุ่งแสดงอานิสงส์ของการบำเพ็ญกุศลที่พุทธศาสนิกชนชาวไทยได้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล และเชื่อกันว่าอานิสงส์ของการกระทำเช่นนี้จะทำให้ได้รับความสุขสบาย ความดีงามและสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์ในปัจจุบันกาล และอนาคตกาล โครงเรื่องของชาคกในประเภทนี้เป็นไปในทำนองเดียวกัน คือ ไม่สลับบัซซอน มุ่งแสดงอานิสงส์เป็นสำคัญ บางครั้งจะปรากฏบทพรรณนาอานิสงส์ที่ยืดยาว ชาคกในประเภทนี้มี 10 เรื่อง ซึ่งอาจแยกตามประเภทของอานิสงส์ได้ดังนี้

ชาคกที่แสดงอานิสงส์ของการถวายภัตตาหาร

"	"	การบูชาพระพุทธรูป
"	"	ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป
"	"	การจารพระไตรปิฎก
"	"	การถวายผ้า

ชาตกที่แสดงอันสังข์ของการสร้างศาลา

" " การสงฆ์

ชาตกที่แสดงอันสังข์ของการถวายภัตตาหาร ไค้แก่ สิริขรรชาตก (ลำดับที่ 10) กล่าวถึงสิริขรรเสวีถวายภัตตาหารแด่พระปัจเจกโพธิสัตว์ และได้ตั้งปณิธานขอเป็นพระพุทธเจ้า โภคทรัพย์ไค้บังเกิดขึ้นทันตาเห็น ต่อมาไค้ไปเกิดเป็นเทพบุตร

ชาตกที่แสดงอันสังข์ของการบูชาพระพุทธรูปและการปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป ไค้แก่ วิริยบัณฑิต (ลำดับที่ 17) กล่าวถึงวิริยบัณฑิตผู้ยากจนขายบุตรภรรยาไปแลกกับทองคำเปลวสำหรับปิดพระพุทธรูป แต่ทองคำเปลวไม่พอจึงเรียดเนื้อของตนกระทำกรบูชา ถวายอันสังข์นี้จึงไค้ไปบังเกิดเป็นพระเจ้าบรมจักรพรรดิ มีเดชานุภาพแผ่ไปทั่ว วัฏฏังคสิริราชชาตก (ลำดับที่ 20) กล่าวถึงนายพานิชช่อกุลภักทกุมารไค้ปฏิสังขรณ์นิ้วของพระพุทธรูปปฏิมากรที่หักทำลายไปนิ้วหนึ่งให้สมบูรณ์ดังเดิม อันสังข์ทำให้ไค้ไปเกิดเป็นพระเจ้าวัฏฏังคสิริราช¹ ผู้มีเดชานุภาพยิ่งนัก ครั้นไค้ที่พระองค์ยกนิ้วชี้ไปทางหมู่บริวารที่ทรนเหล่านั้นมีอันตองล้มเขยวนในทุกครั้งไป เทวรุกขกุมารชาตก (ลำดับที่ 34) กล่าวถึงเทวรุกขกุมารบุรุษเขี้ยวไค้บูชาพระพุทธรูปด้วยความเคารพ พร้อมทั้งไค้ตั้งปณิธานขอเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล ถวายอันสังข์อันนี้ปราสาทไค้บังเกิดขึ้น และท้าวสักกะไค้มาแสดงความชื่นชม ต่อมาความล่วงรู้ถึงพระราชา บังเกิดความริษยา ยกทัพมาหวังจะจับเทวรุกขกุมารแต่ต้องพ่ายแพ้ไป จันทเสนชาตก (ลำดับที่ 42) กล่าวถึงทศกศบุตรโพธิสัตว์และภรรยาช่วยกันปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปที่ชำรุด ต่อมาบังเกิดความกริธาไค้ขายภรรยาให้แก่เศรษฐีหนึ่ง เพื่อนำเงินมาซื้อทองคำเปลวปิดพระพุทธรูป ถวายอันสังข์นี้ไค้ไปบังเกิดเทวโลก และต่อมาก็ไค้มาเป็นพระราชกุมารผู้มีบุญวาธิการมาตั้งแต่กำเนิด ส่วนภรณยานั้นไค้เกิดพระราชธิดาผู้มีผิวงามถึงทองคำ และรัศมีกายสว่างไปทั่วทุกทิศ

¹ ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ เรียกรื่อเพี้ยนเป็น พระยาวัฏฏังคสิริราช (สำนักนายกรัฐมนตรี้, 2514, หน้า 14).

ชาตกที่แสดงอานิสงส์ของการจารพระไตรปิฎก ได้แก่ โบราณ-
กบิลราชชาตก (ลำดับที่ 21) ในกาลสมัยแห่งพระพุทธเจ้าปรารถโคคม อำมาตย์โพธิสัตว์ได้
จารพระไตรปิฎกถวาย อานิสงส์นี้ส่งผลให้ได้เป็นพระเจ้าบรมจักรพรรดิราช

ชาตกที่แสดงอานิสงส์ของการถวายผ้า ได้แก่ จากทานชาตก
(ลำดับที่ 23) กล่าวถึงมาณพโพธิสัตว์ถวายผ้ากาสาวพัสตร์แด่พระปัจเจกพระพุทธเจ้าผู้ซึ่งถูกใจ
จึงนำจีวร และได้ตั้งความปรารถนาขอเกิดในสกุลที่ร่ำรวย และมีผ้าทิพย์เป็นสมบัติตลอดไปใน
ทุกชาติ ท้าวสักกะจึงโยนผ้ามาบูชาให้เป็นที่ยุติระจักษ์แก่มหาชนในทันตาเห็น นรชิวกรินทาน
ชาตก (ลำดับที่ 37) กล่าวถึงนรชิวกรุมะเข็ญใจ แนะนำให้ภรรยาผู้หนึ่งถวายกฐินทานแด่พระ-
พุทธเจ้าปทุมุตระ และตนได้ตั้งปณิธานขอให้บรรลุนิพพานด้วยดี ต่อมากก็ได้ไปบังเกิดใน
สวรรค์ชั้นดุสิต อติเวทราชชาตก (ลำดับที่ 38) กล่าวถึงพระเจ้าวิจิตรราชผู้เปี่ยมล้นด้วย
ทรัพย์ ทนสนมซึ่งบรรจุมานเฝ้าของพระองค์ กระทำกฐินทานแด่พระพุทธเจ้า โภกัญญาและ
สาวก พระองค์ได้ตั้งความปรารถนาขอเป็นพระพุทธเจ้า ต่อมาได้บังเกิดเป็นพระเจ้า-
จักรพรรดิคืออิเหนา รมกษัตริย์ครองเมืองกุสาวดี เมื่อสิ้นพระชนม์ก็ได้ไปบังเกิดในเทวโลก

ชาตกที่แสดงอานิสงส์ของการสร้างศาลา ได้แก่ ธรรมราชชาตก
(ลำดับที่ 24) กล่าวถึงพระเจ้าธรรมราชให้สร้างศาลาเพื่อบำเพ็ญทานแก่มหาชน ด้วยอานิสงส์
นี้ ท้าวสักกะนำวิมานมารับพระองค์ไปเที่ยวชมเทวโลก

ชาตกที่แสดงอานิสงส์ของการสร้างน้ำ ได้แก่ บุปผชาตก (ลำดับ
ที่ 31) กล่าวถึงพระเจ้าบุปผกุมารในอภิมหาชาติได้สร้างน้ำหอม—พระเถระพร้อมกับถวายเครื่อง
สักการะ พระองค์ได้ตั้งปณิธานขอเป็นผู้ได้รับการบูชาในทุกเมื่อ ดังนั้นเมื่อเวลาที่พระองค์
ประสูติ เทวดานำน้ำทิพย์มาสนาน ต่อมาพระองค์เป็นผู้ทรงพร้อมด้วยรัตนะทั้ง 7 มีกษัตริย์
จำนวนมากมาถวายมาอ่อนน้อมและขอรับโอวาท

แนวความคิดเกี่ยวกับอนิสงส์เช่นนี้ มีพรรณนาไว้อย่าง
พิสดารในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายวิมานวัตถุ¹ และ ขุททกนิกายอปทาน² โดยเฉพาะ
อปทานนี้มีการแจกแจงประเภทของอนิสงส์ต่าง ๆ อย่างละเอียดถึง 34 วรรค ในสมัย
ต่อมาจึงได้มีการรจนาคัมภีร์ที่ว่าด้วยอนิสงส์โดยเฉพาะ ดังเช่น ทศวัตถุทานกถา³ ว่าด้วย
อนิสงส์และอุทธรณ์แห่งทานวัตถุ 10 อย่าง มีการให้ชื่อน้ำเป็นต้น อรรณสาวกบ้ำเพ็ญ
บารมี⁴ ว่าด้วยอนิสงส์ของการสร้างพระไตรปิฎก วฑฺฒทานานิสงส์กถา⁵ ว่าด้วยอนิสงส์
ทำบุญด้วยผ้า เตปิฏกานิสงส์กถา⁶ ว่าด้วยอนิสงส์สร้างพระไตรปิฎก อชฌภาคพุทธรูปนิทาน⁷
ว่าด้วยอนิสงส์สร้างพระพุทธรูป

¹ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 26 พระสุตตันตปิฎก เล่ม 18 ขุททก-
นิกาย วิมานเปตวัตถุเถระเถรีคถา (พระนคร : กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ,
2521), หน้า 1-143).

² พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 32 พระสุตตันตปิฎก เล่ม 24 ขุททก-
นิกาย อปทาน (พระนคร : กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ, 2521).

³ บาลีคัมภีร์ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต ... (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณ
พิพรรฒนาการ, 2464) หน้า 32. (กรมการหอพระสมุดฯ ให้พิมพ์ในงานเฉลิมพระชันษา
ชาวยศ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระมหาสมณะ เมื่อ
ปีระกา พ.ศ. 2464).

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

ติดตามมา พากุลได้แสดงความสามารถในคานศรศิลป์ท่ามกลางมหาสมาคม และเลือกนาง
ออกมาจากกลุ่มพระธิดาทั้ง 7 ซึ่งนั่งอยู่ในม่านทองและยื่นนิ้วออกมาเท่านั้น ท้าวสักกะลงมา
ช่วยเหลือ โดยเนรมิตกายเป็นแมลงวันไปเกาะนิ้วนางสุขุมอัณฑา ทั้งสองจึงได้รับการอภิเษก

โครงเรื่องในตอนนี้สันนิษฐานได้ว่า พากุลชาคก คงจะได้รับอิทธิพลมาจาก
ตอนสุชนติดตามนางมโนห์ราใน สุชนชาคก เพราะการศึกษาเชิงประวัติ¹ เชื่อได้ว่าสุชน-
ชาคก เป็นเรื่องเก่าแก่และมีอายุกว่า พากุลชาคก แต่มีข้อสังเกตว่า รายละเอียดในการ
ผจญภัยของสุชนมีความพิสดารกว่าของพากุล

สุวรรณสังขชาคก (ลำดับที่ 53) และสุวรรณสิริสาชาคก (ลำดับที่ 48)

โครงเรื่องของชาคกทั้ง 2 เรื่องนี้มีความคล้ายคลึงกันมาก คือกล่าวถึงพระเอกซึ่งซ่อนรูปกาย
ไม่ให้ผู้อื่นล่วงรู้ จนได้พบกับพระธิดาของเจ้าผู้ครองนคร แต่พระเอกก็ยังไม่แสดงรูปกาย
ที่แท้จริง จนกระทั่งท้าวสักกะมาช่วยเหลือโดยถามปัญหาและทำคดีพิพັນ พระเอกจึงได้
แสดงความสามารถและแสดงตนต่อมหาสมาคมได้รับชัยชนะและได้ราชสมบัติในที่สุด

อนึ่ง ชื่อของนางเอกใน 2 เรื่องนี้คล้ายคลึงกัน คือ คันธา ในสุวรรณสังข-
ชาคกและสุวรรณคันธา ในสุวรรณสิริสาชาคก

¹ ผู้สนใจเกี่ยวกับที่มาของเรื่องสุชน-มโนห์รา อาจศึกษาได้จากบทความของ
Padmanabh S. Jaine เรื่อง The Story of Sudhana and Manohara : An
Analysis of the Texts and the Borobudur Reliefs (Bulletin of the
School of Oriental and African Studies, XXIX 3 (1966) pp. 533-58)
และวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (2520) บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ของ นายวินัย ภูระหงษ์ เรื่องพระสุชน นางมโนห์รา : การศึกษาเปรียบเทียบที่มาและ
ความสัมพันธ์ระหว่างฉบับต่าง ๆ.

เทวันธชาคก (ลำดับที่ 56) และ สุวรรณวงศชาคก (ลำดับที่ 58) มีโครงเรื่องคล้ายกัน ตอนพระเอกและนางเอกซ่อนตัวในกลอง และสาเหตุที่ทำให้ต้องหลบซ่อนในกลองก็ตรงกัน คือ หลบภัยจากนกราย เว้นเสียแต่ผู้หลบซ่อนในกลองใน เทวันธชาคก คือ อภัยกุมาร ส่วนใน สุวรรณวงศชาคก คือ นางสุวรรณเกรี นอกจากนี้ สุวรรณวงศชาคก ก็ยังได้เพิ่มเติมโครงเรื่องตอน "นางในเคียงทอง" อีกตอนหนึ่ง แต่ได้แปลงสัตว์ร้ายที่มารังควานจากนกหัสติลิงค์มาเป็นผีเสื้อน้ำแทน

หมายเหตุ สีหนาทชาคก (ลำดับที่ 52) ก็มีเหตุการณ์ในทำนองนี้เช่นกัน เว้นเสียแต่ผู้หลบซ่อนในกลองมีไชพระหรือนาง หากแต่เป็นชาวเมืองผู้หนึ่งซึ่งได้เป็นผู้เล่าเรื่องทั้งหมดให้แก่พระเอก

โครงเรื่องตอนนางยักษ์แปลงเป็นนางเอก เป็นโครงเรื่องอีกตอนหนึ่งซึ่งคล้ายคลึงกันในชาคก 2 เรื่องนี้ กล่าวคือ ใน เทวันธชาคก นางยักษ์คนหนึ่งทำร้ายนางสุวรรณเกสรจนสลบ และโยนร่างนางทิ้งน้ำ แล้วจึงแปลงเป็นนางแทน เทวันธไม่มีความจริงรับนางยักษ์เข้าไปอภิเษก ส่วนใน สุวรรณวงศชาคก นางยักษ์คนหนึ่งใคร่จะได้สุวรรณวงศเป็นสามี แกล้งแสร้งมาเรียบสุวรรณวงศและนางปฐพี เมื่อได้โอกาสจึงผลักดันนางลงน้ำแล้วแปลงเป็นนางแทน สุวรรณวงศไม่มีความจริงจึงรับนางเข้าไปอภิเษก

4.2.6 ชาคกที่มาจากรื่องพื้นเมือง

ชาคกที่มาจากรื่องพื้นบ้านนี้มีทั้งหมด 5 เรื่อง ซึ่งอาจจำแนกย่อยได้เป็น

2 กลุ่ม คือ

4.2.6.1 ชาคกที่มาจากพงศาวดารพื้นเมือง

4.2.6.2 ชาคกที่มาจากนิทานพื้นเมือง

4.2.6.1 ชาตกที่มาจากพงศาวดารพื้นเมือง

ชาตกที่มาจากพงศาวดารพื้นเมืองมีเรื่องเกี่ยว คือ สิริสาชาตก (ลำดับที่ 60) กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ก่อกำเนิดในครรภ์ของพระนางสุรัสวดี พระองค์เป็นณัฐมีบุญญาธิการ ประสูติออกจากทางพระโอษฐ์พระมารดา แลได้รับนามว่าสิริสากุมาร พราหมณ์โง่บาปผู้หนึ่งชื่อมัชชทายกะ วิชาสิริสากุมาร ได้ยุยงให้พระเจ้าวัสสวดีลอบแพพระกุมาร ซึ่งพระเจ้าวัสสวดีหลงเชื่อโปรกให้เป็นไปตามนั้น แผลอบมาถึงเมืองของอัยยะพราหมณ์ เสนาบดีผู้จงรักภักดีของพระเจ้าวัสสวดี เสนาบดีก็ไค้ฉ้อเจมิให้พระกุมารพำนักในเมืองตน และจัดให้มีพิธีสมโภชใหญ่โต ท้าวสักกะบันดาลให้ฝนที่พยับตกลงมา และมีกลิ่นหอมฟุ้งไปทั่วทั้งแดนกิน ความลวงรู้ไปถึงพระเจ้าวัสสวดี จึงมางอนง้อขอรับผิด ต่อมาสิริสากุมารก็ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ

ชาตกเรื่องนี้คงจะได้ที่มาจากพงศาวดารของเมืองสุวรรณโคมคำ เพราะนอกจากโครงเรื่องที่คล้ายคลึงกันแล้ว ชื่อของบุคคลบางคนในเรื่องก็คล้ายคลึงกัน ดังจะเห็นได้ดังนี้ สุวรรณमुखवारกุมารเป็นโอรสของพระยาอินทรปัตถ์ ประสูติจากพระ—โอษฐ์พระมารดา จึงได้รับนามเช่นนั้น พราหมณ์ผู้หนึ่งใส่ร้ายสุวรรณमुखवारกุมารว่าเป็นกาลกัณธี จึงถูกลอบแพ แผลนั้นลอบมาถึงเมืองของพระอัยกาของสุวรรณमुखवारกุมาร ซึ่งมีชื่อว่าไอยะมหาอุปราช ไอยะมหาอุปราชจึงรับพระกุมารมาเลี้ยงดู ต่อมาท้าวสักกะทำอุบายปลอบยมาเพื่อให้พระบิดาและพระโอรสได้พบกัน ต่อมาสุวรรณमुखवारกุมารไค้ครองเมืองสุวรรณโคมคำ¹

¹ พระยาประชาภิจักรจักร (แซม บุนนาค) พงศาวดารโยนก (พระนคร : คลังวิทยา, 2516) "ภาค 1 ชื่อว่า สุวรรณโคมคำ ว่าควยขอมสมัย, ปรีเฉท 2 ว่าควยขอมสมัย" หน้า 124-9.

4.2.6.2 ชาคกที่มาจากนิทานพื้นเมือง

การพิจารณาที่มาของชาคกในกลุ่มนี้ เท่าที่ได้กระทำกันมา อาศัยหลักฐานจากโบราณสถานในท้องถิ่นเป็นเครื่องสนับสนุน และความเชื่อที่สืบกันมาจนเป็นที่ยอมรับอย่างแพร่หลาย แต่นิทานพื้นบ้านเหล่านั้นหรือชื่อของโบราณสถานในถิ่นนั้น ต้นเดิมอาจจะมาจากชาคกก็เป็นได้ เมื่อกาลเวลาได้ผ่านไป ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับที่มาของเรื่องเหล่านี้ ซึ่งไม่ได้บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร คงเลือนลางและหายไปจากความทรงจำของประชาชน เหลือแต่ตัวนิทานที่เล่าสู่กันฟัง ประกอบกับมีโบราณสถานเป็นเครื่องยืนยัน จึงเป็นที่เข้าใจกันต่อ ๆ มาว่านิทานเหล่านี้เป็นต้นเค้าของชาคก

ชาคกในกลุ่มนี้มีทั้งหมด 4 เรื่อง ดังนี้ คือ

ปาจิตตกุมารชาคก (ลำดับที่ 39) เป็นชาคกที่ได้รับการยอมรับกันมาอย่างกว้างขวางว่ามีที่มาจากนิทานพื้นเมืองเรื่องเกาแก้วของเมืองพิมาย จึงจะเห็นได้จากโบราณสถานหลายแห่งในบริเวณปราสาทหินพิมาย เช่น ปราสาทพรหมทัต เมรุพรหมทัต ทานางสระम्म สระแก้วสระขวัญ ล้วนแต่มีประวัติเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ในเรื่องนี้ทั้งสิ้น¹

¹ มานิต วัลลีโกม, นำเที่ยวพิมายและโบราณสถานในจังหวัดนครราชสีมา (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2513) หน้า 55-81 (องค์การค่าของคุรุสภา พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ชุนคงฤทธิศรีศึกษากร ม.ว.ม., ป.ช., ป.ม., ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 16 มีนาคม 2513).

นอกจากนี้ คำว่า พิมายก็เชื่อกันว่าเพี้ยนมาจากคำว่า "พี-มา" ซึ่งเป็นคำที่นางอรพิมพร้องเรียกปาจิตต์ซึ่งติดตามนางเข้าไปจนถึงปราสาทของพระเจ้าพรหมทัต¹

วรรณสังขก (ลำดับที่ 45) มีความปรากฏที่หน้าต้นของต้นฉบับตัวเขียนวรรณสังกาศ² ซึ่งเข้าใจว่าแทรกเข้ามาในสมัยหลังว่า เรื่องวรรณสังกาศหลายสำนวน เป็นนิทานพื้นบ้านของสุราษฎร์ธานีเกี่ยวกับอำเภอ 3 อำเภอ คือ ท่าขนอน คือเมือง

¹ ในปาจิตตกุมารกลอนอ่าน มีความพาดพิงถึงตอนนีไว้วว่า "มีโจท้าวเมืองพิมายนิ แต่เดิมทีเหตุผลเป็นชะโนย จึงเรียกร่ายเป็นเรื่องเมืองพิมาย จำเลยชาวยุทธแกกดี จึงกล่าววาเวทาคาทานบอกไวย เมืองพิมายวาเดิมชื่อเมืองภราทศรี ผิงมาเปลี่ยนเปลี่ยนเรียกเอาติบตี เมื่อปาจิตต์จักกรี้กับอระภิม เดิมปาจิตต์นั้นมาไคนางภิมกอรพเนื่อออนคินไปเมืองโดยปัตติมิ ยูภายหลังพรหมทัตทำวุนวิน ไปเอานางอระภิมมาเปนเมีย โฉมปากลับมาครันรู เรื่องไหนเคนเคื่องพรหมทัตปรคาเสี่ย ในอกรอนเมือรึงไฟยปรไลเสี่ย พมุงนายจเอาเมียนั้นคินมา จักกระพงกรง เขาพราธดาร แฉงครานแลเทมพะเซธา จึงรองหักออกประจักว่าพิมา เขาภาราราภาสะทอระชะจอรเมือง แตนันมาเขาภาราราภากันเรียกนำสำเนียงภาเลาเปนราวเรื่อง ไหนามเมืองชื่อว่าพิมาเมือง ทุกคณเืองเรียกเปนเรื่องเมืองพิมาที่เกษไมรายยงโมรูเรื่อง เรียกนามเมืองผิกกันนั้นนั๊กนา เมืองพิมาก็มาเปลี่ยนแปลงวาจาทุกคควาเรียกเปนเรื่องเมืองพิมาย" (ปาจิตตกุมาร เล่ม 2 เลขที่ 2 ฐู 115 ชั้น 6/5 มัคที่ 28 ประวัติสมบัคิเดิมของสมุค หน้า 36-7).

² วรรณสังกาศ เลขที่ 1 ฐู 114 ชั้น 1/1 มัคที่ 50 ประวัติสมบัคิเดิมของหอสมุค.

โลกัน¹ เมืองพุนพิน คือเมืองภุรสา² และเมืองไชยา คือเมืองปุลส³

รถเสนชาคก (ลำดับที่ 47) เชื่อกันว่าเป็นนิทานพื้นเมืองทางเหนือ⁴ เพราะชื่อเมืองคชปุระของนางดินธมาร มารดาเลี้ยงของนางกังรี (หรือที่รู้จักกันว่า เมรี) ชวนให้เข้าใจว่าหมายถึงเมืองลานช้าง แต่ไปราวสถานในหลายท้องถิ่นก็มีความเกี่ยวข้องกับชาคกเรื่องนี้ คือได้นำชื่อเรื่องของพระเอกนางเอกไปตั้งเป็นชื่อของสถานที่ ดังเช่น

¹ เมืองโลกัน คือ เมืองที่วรวงส์มาขอพำนักอยู่กับเศรษฐีจราย ชื่อ โลกัน ซึ่งได้กล่าวหาว่าวรวงส์เป็นผู้ลักแก้วมณีของตนไป และให้ลงโทษวรวงส์อย่างทารุณ แต่ชิตาเศรษฐีชื่อคารวิได้ผูกสมัครักใคร่กับวรวงส์ และลอบให้ความช่วยเหลือตลอดมา ต่อมานางได้เป็นชายาของวรวงส์.

² เมืองภุรสา คือเมืองของพระบิดาของวรวงส์.

³ ชื่อเมืองปุลสมอยู่ในคำกาพย์ แต่ไม่ปรากฏในฉบับชาคก.

⁴ เสฐียรโกเศศ และนาคะประทีปได้เคยตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจไว้ว่า รถเสนชาคก นี้คล้ายกับนิทานเปอร์เซีย เรื่องมหมัคลาวิเซ มหมัคลาวิเซ เป็นโอรสของพระราชบุตรประสูติจากสนม พระมเหสีริษยาให้ควักคานางพร้อมกับสนมอื่น ๆ อีก 40 คน และส่งไปขังไว้ในห้องใต้โรงกรัว ต่อมาพระมเหสีก็ใช้ไหมหมัคลาวิเซไปเอาหัวใจวัวดำ หัวใจวัวแดง ผลทับทิม และปราสาทลอย ซึ่งมหมัคลาวิเซก็ประสบความสำเร็จทุกครั้งไป ครั้งสุดท้ายได้นำดวงตาของมารดาตนกลับมาควย และบังคับให้พระมเหสีใส่ตาใหม่มารดาตนและสนมอื่น ๆ ในที่สุดพระมเหสีจรายก็สิ้นชีพ (ดูรายละเอียดใน เรื่องทศมนตรี คลังวิทยา 2515 หน้า 213-16).

เมืองพระรถในจังหวัดชลบุรี¹ และนางเมรีซึ่งตั้งอยู่ที่ฝั่งขวาแม่น้ำโขงตรงหน้าเมือง
หลวงพระบาง²

ในอุรังคธาตุหรือตำนานพระธาตุพนม มีข้อความตอนหนึ่ง que แสดง
ถึงความเชื่อของบูรพาจารย์ที่ว่า เมืองสุวรรณภูมิก็มีความเกี่ยวข้องกับ รถเสนชากก คือ

เมืองอันนี้เป็นที่เที่ยวไปมาแห่งพระโพธิสัตว์แตกอน เป็นเหตุจักนำมาส่ง
ผลเวร เมื่อตกาศศเวสพระชาติเป็นท้าวสุทนต์ ได้มาเช่าในศาลายักษ์ที่นั่น
จึงปลัดนางแก้วเจียรประกา เมื่อเป็นท้าวสุทนต์เสน³ ก็ได้มาเช่าศาลายักษ์

¹ คุรายละเอียดเกี่ยวกับเมืองพระรถ ในบทความของศรีศักร วัลลิโภคม เรื่อง
"ร่องรอยของชุมชนโบราณที่ลุ่มน้ำพานทอง" วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 5 เล่มที่ 3 กุมภาพันธ์
มีนาคม หน้า 47-8.

² นายธนิต อยู่โพธิ์ ได้พรรณนาไว้ว่า "นางเมรี กล่าวว่ นางเมรีติดตาม
พระรถเสนผู้สามีมาสิ้นชีวิตลงที่ตรงนั้น แล้วเลยเป็นเขาไป เล่ากันว่าเวลาเย็นตะวันตกดิน
หรือเวลาค่ำมืด จะมองเห็นเป็นรูปคล้ายผู้หญิงนอนเอนกายไปตามภูเขา และว่าที่ฝั่งซ้าย
แม่น้ำ (โขง ?) ยังมีรอยเท้าของนางเมรี กล่าวกันว่าเป็นรอยเท้าเมืองขวา เท้าอีกข้าง
หนึ่งก้าวข้ามแม่น้ำโขงซึ่งกว้าง 1000 หลา ..."

(ธนิต อยู่โพธิ์, นิทานวรรณคดี (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิลพร, 2508)
หน้า 29-31).

³ คือรถเสน.

ที่นั้น มีอุษีคนหนึ่งอยู่ในป่าที่แม่น้ำเมตตาคาให้พ้นจากยักษ์กินในกาลครั้งนั้น ¹

สุวรรณสังฆชาตก (ลำดับที่ 53) เชื่อกันเป็น 2 ทางว่า เป็นนิทานพื้นบ้านของเมืองทุ่งยั้ง หรืออุตรดิตถ์ และเป็นของเมืองตะกั่วป่า ดังพระอริยาบ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำวรางราชานุภาพ ที่ว่า

พวกชาวเมืองเหนืออ้างว่า เมืองทุ่งยั้งเป็นเมืองท้าวสามนต์ ยังมีลานศิลา แล่งแห่งหนึ่งว่าเป็นสนามกลีของพระสังข์ อยู่ไม่ห่างวัดพระมหาธาตุนัก ที่ใน วิมารหลวงวัดพระมหาธาตุ ฝาผนังก็เขียนเรื่องสังข์ทองเป็นฝีมือช่างครั้งกรุงเก่า ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ ² ทางหัวเมืองตะวันตกก็อ้างว่า เมืองตะกั่วป่าเป็น เมืองท้าวสามนต์อีกแห่งหนึ่ง เรียกเขาสูงหนึ่งว่าเขามังมา อธิบายว่า เมื่อพระสังข์ตีกลีชนะ ไค้ขมาเพชรขามภูเขานั้นไปดังนี้ ³

¹ อรุณราชานุ (ตำนานพระธาตุพนม) (พระนคร : โรงพิมพ์ไทยเชม, 2483) หน้า 2-3 (ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ อ.ท.หลวงประจวบบริรณสาร (พิมพ์ เกษะคุปต์) วันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2483 ณ สุสานวัดมกุฏกษัตริยาราม).

² นอกจากภาพจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องสุวรรณสังฆชาตก หรือ สังข์ทองจะมีอยู่ที่ วัดพระมหาธาตุอุตรดิตถ์แล้ว ยังมีอยู่ที่วัดพระสิงห์ เชียงใหม่ อีกด้วย ความชัดเจนของภาพ ที่วัดพระสิงห์นั้นมากกว่าที่วัดพระมหาธาตุซึ่งขณะนี้ลบเลือนไปมากแล้ว (ดูภาพจิตรกรรมฝา ผนังของวัดพระสิงห์ได้ในบทความเรื่อง "จิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างไทยล้านนาในฐานะเป็น เพชรน้ำหนึ่ง ของวงการจิตรกรรมฝาผนังไทยที่ถูกลืม" ในวารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2522, หน้า 53-4).

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำวรางราชานุภาพ, "ตำนานพระราชนิพนธ์ทะเลครนอก" บทละครนอกกรม 6 เรือง (พระนคร : คลังวิทยา, 2508), หน้า ข.

ในจำนวนชาตกทั้ง 61 เรื่อง นั้น มีชาตก 5 เรื่อง ซึ่งได้แก่ ลูก-
บัดติชชาตก (ลำดับที่ 11) พหลาคาวีชาตก¹ (ลำดับที่ 29) พาราณสีราชชาตก (ลำดับ
ที่ 22) สังขบัชชาตก (ลำดับที่ 41) และ สีโสธราชตก (ลำดับที่ 44) ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถ
ค้นพบที่มาของเรื่องได้ ทั้งนี้อาจจะเกิดจากจินตนาการสร้างสรรค์ของผู้แต่งเองก็เป็นได้

ส่วนชาตกอีก 56 เรื่อง ซึ่งผู้วิจัยได้วิเคราะห์ที่มาแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า
อรรถกถาชาตก มีบทบาทและความสำคัญต่อ ปัญญาสาตก มากกว่าวรรณคดีเรื่องอื่น ๆ กล่าวคือ มี
อิทธิพลในด้านที่เป็นต้นเค้าของโครงเรื่องของชาตกใน ปัญญาสาตก ถึง 14 เรื่อง และยังเป็น
ต้นเค้าของเค้าโครงเรื่องบางตอนของชาตกใน ปัญญาสาตก ถึง 10 เรื่อง นอกจากนี้
คาถาใน ปัญญาสาตก ยังเลียนแบบคาถาจาก อรรถกถาชาตก อีกด้วย

ในส่วนที่เป็นนิทานพื้นบ้าน ซึ่งเคยเชื่อกันว่าเป็นที่มาของชาตกใน
ปัญญาสาตก นั้นว่ามีน้อยมากเมื่อเทียบกับที่มาในคานอื่น ๆ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะความ
ชานานของกาลเวลาที่ทำให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้สูญหายไป

¹ ชูวิจิตรมาตราได้ตั้งข้อสังเกตว่า เรื่องคาวี ซึ่งเป็นเรื่องที่แต่งต่อจาก
พหลาคาวีชาตก คล้ายคลึงกับเรื่อง สองพี่น้อง (The Story of the Two Brothers)
ในหนังสือเรื่องทีประชาชนชอบของอียิปต์โบราณ (Popular Stories of Ancient
Egypt ซึ่งเซอร์ จี. มาสเปโร (Sir G. Maspero K.C.B.D.C.L. Oxon) เป็นผู้รวบรวม
รวมวิจารณ์ และได้เปรียบเทียบขนบธรรมเนียมประเพณี รวมทั้งประวัติศาสตร์โบราณคดีของ
อียิปต์และไทย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ทั้ง 2 ชาติน่าจะมีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาล
ดังนั้น เรื่องคาวีของไทยอาจจะได้ที่มาจากเรื่องสองพี่น้องของอียิปต์

ข้อสังเกตนี้มีสาระที่น่าสนใจมาก แต่ผู้วิจัยไม่ได้นำมาประกอบการพิจารณา
เพราะเนื้อความส่วนใหญ่เน้นที่เรื่องคาวี ซึ่งเป็นเรื่องที่แต่งต่อจากชาตกในชั้นหลัง ภาย
ละเอียดในหนังสือสิ่งที่คิดเห็นในเรื่องคาวี (สาสน์สวรรค์, 2512).

ถึงแม้ว่าปัญญาสชาคก จะเป็นผลงานการรจนาของพระเถระฝ่าย
เถรวาท แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าที่มาของปัญญาสชาคกจะจำกัดแต่เฉพาะแนวความคิดทาง
เถรวาทเท่านั้น ชาคกหลายเรื่องในปัญญาสชาคกแสดงถึงอิทธิพลของวรรณคดีมหายานอย่าง
เด่นชัด ดังเช่น สุนทรชาคก กนกวรรณชาคก โดยเฉพาะชาคกเรื่องหลังนี้ ชื่อเรื่อง ชื่อตัว
ละคร และเนื้อเรื่อง ก็ตรงตามต้นเรื่องเดิม ทั้งนี้เป็นหลักฐานอย่างหนึ่งนอกเหนือจากทาง
คานโบริมาตรวัดฤๅ 1 และร่องรอยของประเพณีที่ยังหลงเหลืออยู่ 2 ที่แสดงให้เห็นว่าก่อนหน้าที่
พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทจะได้มีบทบาทและความสำคัญในอาณาจักรลานนาไทย ฝ่ายมหายาน
ก็ได้มีอิทธิพลครอบคลุมมาช้านานแล้ว

นอกเหนือจากคติทางพุทธศาสนาทั้งฝ่ายเถรวาท และมหายาน เข้ามามี
บทบาทต่อปัญญาสชาคกแล้วอิทธิพลของคัมภีร์ปุราณะในศาสนาพราหมณ์ ก็มีบทบาทอยู่ด้วย แต่
มีเพียงเรื่องเดียวเท่านั้น คือ อรินทชาคก

1 คือ ลานเงินจารีกรธมณคร ซึ่งชุกพบที่เชียงใหม่ เรื่องธมณครนี้มีอยู่แต่
เฉพาะมหายานเท่านั้น ทางเถรวาทไม่ปรากฏ.

2 คือ ประเพณีลอยข้าวสังข์ ซึ่งเป็นการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับ โดยจะจัดทำ
เครื่องอุปโภค บริโภค ถวายพระ คล้ายกับพิธีกึ่งเต็กทางฝ่ายมหายาน (ดูรายละเอียดเพิ่ม
เติมในบทความของศาสตราจารย์แสง มนวิฑูร เรื่องความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาใน
ลานนาไทย ในหนังสือรวมบทความของศาสตราจารย์แสง มนวิฑูร, หน้า 101-2).